

Rendez-vous Batavia
Aankomst in koloniaal Jakarta, Nederlandsch-Indië

Documentaire fragmenten, zowel verhalend als fotografisch, uit de periode waarin de grenzen van het huidige Indonesië door het Nederlandsch-Indische gouvernement militair en bestuurlijk zijn vormgegeven.

Dirk Teeuwen
(voorwoord, inhoudsopgave)

Hoofdstuk 1 Inleiding

Tempo doeloe voorbij?

1. Een luchtfoto van het Stationsplein met Station Batavia Benedenstad, Batavia 1937
De zuidelijke stadsmuur, de buitengracht en de Nieuwpoort waren in de V.O.C.-tijd te vinden op het traject waar nu zich op de foto de brede weg bevindt (van rechts onder naar midden boven).

Het terrein waarop nu Stasiun Kota, voorheen Station Batavia, staat, was ooit een deel van het V.O.C.-Batavia. (1) Helaas is er weinig bebouwing uit die periode overgebleven, maar veel koloniale architectuur uit een meer recent verleden heeft turbulente tijden overleefd.

Recht tegenover Station Batavia staat het kantoor van de Nederlandsche Handel-Maatschappij NHM. Op de foto is, links van de NHM, het grootste deel van het gebouw te zien waarin de Javasche Bank, de koloniale circulatiebank, gevestigd is. (2) De zakelijke bouwstijl van station en kantoren, heeft een afwisselend karakter en past bij het moderne Nederlandsch-Indië in de eerste helft van de twintigste eeuw. Van 1900 tot 1942 ontwikkelde Indië zich ondanks de crisis in de jaren dertig voorspoedig en het bouwkundig resultaat van die voorspoed is tot de dag van vandaag onmiskenbaar aanwezig.

Op de foto is van links naar rechts, vlak voor Javasche Bank en NHM, een straat te zien: Jalan (Jl) Pintu Besar Utara / Binnen Nieuwpoortstraat. Deze krijgt zijn vervolg in Jl Pintu Besar Selatan / Buiten Nieuwpoortstraat aan gene zijde van het kruispunt. Dat de schuine streep voor "ooit" staat zal niemand verrassen.

Laatstgenoemde straat begint bij het witte gebouw op de hoek schuin tegenover het NHM-kantoor. Op dit kruispunt, heeft in de V.O.C.-tijd een stadspoort, de Nieuwpoort, gestaan. Jl Pintu loopt recht naar het zuiden, langs de Chinese wijk Glodok en gaat dan over in Jl Gajah Mada / Molenvliet West.

Indonesië, van Sabang tot Merauke, is een Nederlands-Indische creatie. Deze schepping is voltooid door het optreden van generaal, later gouverneur-generaal (1905-1909), Johannes Benedictus van Heutsz. De nalatenschap van deze schepping is in Indonesië duidelijk zichtbaar. In steden op Java en op andere eilanden in de archipel staan koloniale

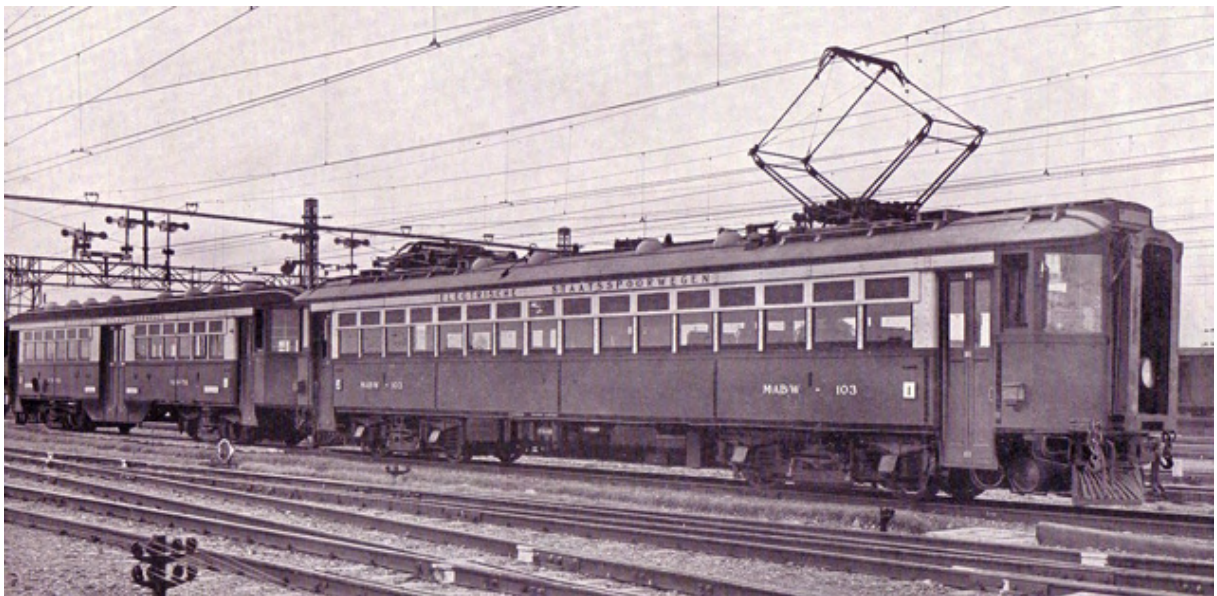
2. Station Batavia Benedenstad, Batavia 1937
De stationshal van noord (boven) naar zuid. De hal is ongewijzigd gebleven.

3. Een perron van Station Batavia Benedenstad, Batavia 1937
De elektrische trein op de achtergrond reed op de ringbaan van Batavia. De ringbaan was comfortabel voor hen die werkzaam waren in de vele kantoren van Oud Batavia.

4. Station Batavia Benedenstad bij avond, Batavia 1937
Stasiun Kota is gebouwd in 1929.

5. Electriche trein van de Indische Staatsspoor- en Tramwegen, station Batavia Benedenstad 1930
Het station had (en heeft) twaalf sporen met een lengte van 12.728 meter.

6. Het station Batavia Zuid, Batavia 1915
In 1923 is dit station afgebroken om plaats te maken voor het nieuwe station Batavia Benedenstad.

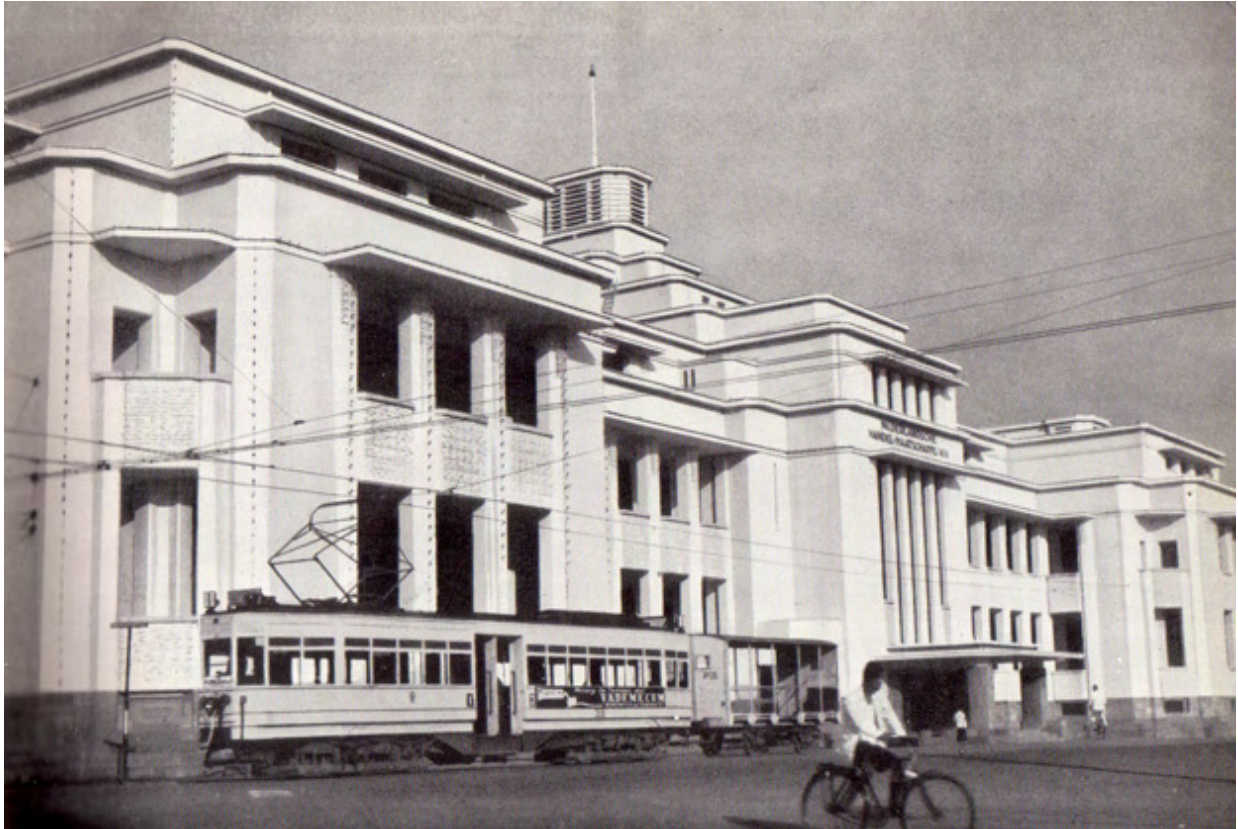

7. Een deel van de oude benedenstad, Batavia 1925

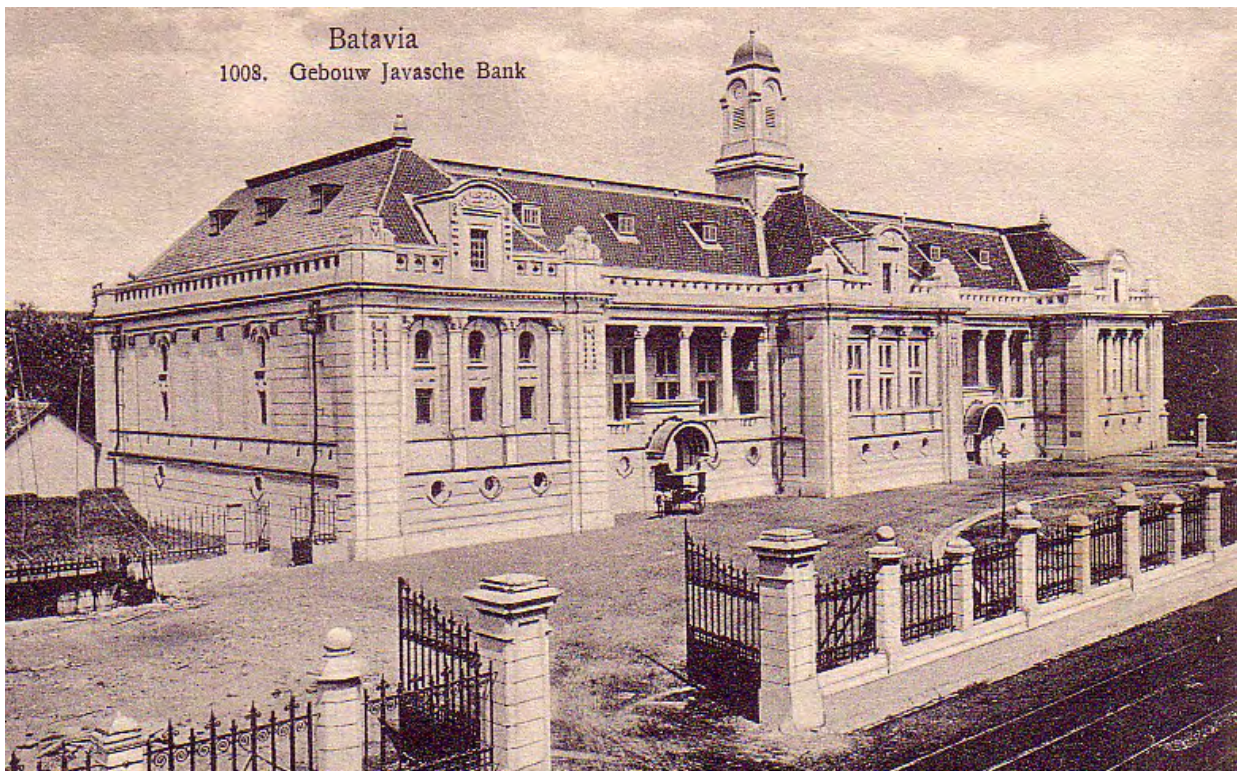
Het station Batavia Zuid was afgebroken. Van het station restte een kale vlakte, linksboven op de foto. Hier moest het nieuwe station verrijzen. Achter het oude stadhuis met het kenmerkende koepeltje was in 1923 een tijdelijk station ingericht, Batavia Noord. Op het stadhuisplein kan de lezer de stoomtram zien rijden. Het gebouw links in de benedenhoek is het toenmalige onderkomen van de Raad van Justitie. Nu dient het als keramisch museum. Rechts stroomt een arm van de Ciliwung, beter bekend als Kali Besar.

8. Een luchtfoto van het Stationsplein met station Batavia Benedenstad, Batavia 1937
Het Staion Batavia Benedenstad / Stasiun Kota is, links, slechts gedeeltelijk te zien.

9. Stationsplein, kantoor van de Nederlandsche Handels-Maatschappij NHM, Batavia 1937
Het stedelijke tramverkeer van Batavia is in handen van de N. V. Bataviasche Verkeers
Maatschappij, opgericht in 1930. De N. V. is ontstaan uit een fusie van een in het jaar 1881
opgerichte Stoomtram-Maatschappij en een van het jaar 1897 daterende Electriche Tram
Maatschappij. (3)

10. Stationsplein, hoofdkantoor Javasche Bank, Batavia 1910

Europese wijken en individuele gebouwen uit de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw hun volle glorie staan uit te stralen.

11. Ringbaan der Staatsspoorwegen, Batavia 1937

Juist deze nalatenschap zou een toeristische trekpleister moeten zijn, maar wordt helaas niet als zodanig gepresenteerd. In Indonesië is het oude Indië nog springlevend voor wie er oog voor heeft. Bedoelde erfenis is vooral een gevolg van de, reeds genoemde, grote sociaal-economische sprong voorwaarts die zich na 1900 in Nederlandsch-Indië heeft voltrokken. De economische groei in de buitengewesten in de eerste decennia van de vorige eeuw is zelfs spectaculair te noemen. (4) Indië heeft gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw zich binnen veertig jaar tot economische grootmacht in Oost-Azië ontwikkeld.

Dit boek is niet samengesteld uit een gevoel van weemoed. De generatie die "tempo doeloe" heeft beleefd, sterft uit en met die generatie sterft ook de weemoed. Het zou spijtig zijn als tevens het besef, dat er vele Nederlandsch-Indische wortels in Indonesië zichtbaar aanwezig zijn, zou verdwijnen. Als dit besef er niet meer is, dan is de Nederlandse vlag in het Verre Oosten voor altijd gestreken.

Is het mogelijk om een bezoek aan Batavia / Jakarta te beleven in een

historisch perspectief? Zeker! Dit boek laat zien dat dit mogelijk is voor belangstellenden. Het is niet nodig om tevens deskundige op een toepasselijk vakgebied te zijn!

In elk hoofdstuk worden een of meerdere gedeelten van Batavia / Jakarta in afbeeldingen getoond en toegelicht. Rond de afbeeldingen is per hoofdstuk het verhaal verteld van personen die in het verleden met Batavia kennis maakten en daar het afgebeelde voor het eerst hebben aanschouwd. Zo is een gemakkelijk leesbaar beeldverslag ontstaan, waarin geprobeerd is op aangename wijze een indruk te geven van een levend verleden in het chaotisch Jakarta van heden.

Toelichting die te maken heeft met de stedelijke inrichting (straten, pleinen en gebouwen) is bij de afbeeldingen toegevoegd. Waar nodig zijn enige diepere achtergronden per hoofdstuk in noten opgenomen. Bij elk hoofdstuk zijn bronnen aangegeven en is de herkomst van de afbeeldingen verantwoord.

Om de leesbaarheid te bevorderen zullen zoveel mogelijk alleen de Nederlandse straatnamen in de tekst worden vermeld. Aan het eind van elk hoofdstuk is een overzicht van deze straatnamen uit de Nederlandse tijd toegevoegd evenals de namen die de Indonesische overheid diezelfde straten na de soevereiniteitsoverdracht heeft gegeven.

I. Geraadpleegde literatuur

1. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937
2. The Travellers Official Information Bureau of The Netherlands Indies: Tourism in The Netherlands Indies; Batavia-Weltevreden 1936, serie tijdschriften en geschriften rond thema's (population, etc.)
3. Vereniging Toeristenverkeer: Java, guide book for Batavia and the vicinity; Batavia-Weltevreden 1905
4. Jong, Joop de: De waaier van het fortuin, de Nederlanders in Azië en de Indonesische Archipel 1595 -1950; Den Haag 2000

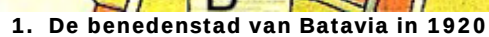
II. Noten

1. Bedoeld wordt Batavia van 1619 tot 1800. De Verenigde Oostindische Compagnie bepaalde in die periode bestuur en beleid.
2. Het NHM-gebouw is nu het onderkomen van de Indonesische import-exportbank Bank Exim. Het hoofdkantoor van de Javasche Bank is sinds de soevereiniteitsoverdracht eind 1949 een van de zetels van Bank Indonesia.
3. Gemeente Batavia; p. 179
4. Jong, Joop de; p. 401 e. v

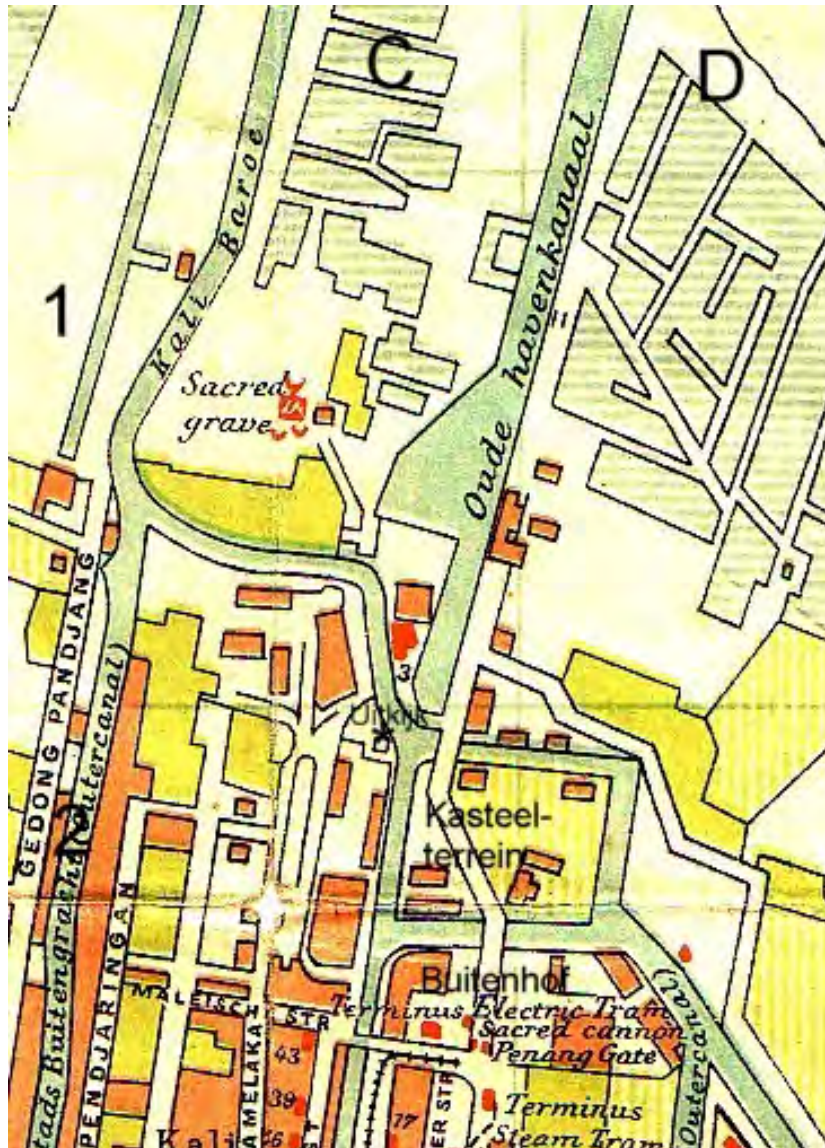
III. Verantwoording van de afbeeldingen

1. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937 p. 151
 2. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937 p. 235
 3. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937 p. 153
 4. Helsdingen, mr W. H., Hoogenberk, mr dr H.: Daar wèrd wat groots verricht; Amsterdam 1941 p. 241
 5. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937 p. 373
 6. Uit> Indië, geïllustreerd weekblad voor Nederland en koloniën jrg 1919: Haarlem 1919 p. 157
- Joustra, M: Het Batavia van heden
7. Vries, H. M. de: The importance of Java seen from the air; Batavia-Weltevreden 1928 p. 70
 8. Wormser, dr C. W.: Zo leven wij in Indië; Deventer 1943, p. 140
 9. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden p. 47
 10. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
 11. Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937 p. 152

PLAN OF BATAVIA

Batavia is gesticht in 1619 door gouverneur-generaal Jan Pietersz. Coen (1619-1623 en 1627-1629). Coen laat een al aanwezig Nederlandse fort - op de oostelijke oever van een arm van de rivier Ciliwung op dezelfde plek vervangen door een kasteel.

2. Detail van 1.: voormalig kasteelterrein en omgeving

In eerste instantie wordt een strook land ten zuiden van het kasteel en ten oosten van de Ciliwung bebouwd. Na het beleg door de Javaanse vorst van Mataram in 1629 is een deel van de Ciliwung, langs de toenmalige stad, van zijn bochten ontdaan en heeft zo het gekanaliseerde verloop gekregen dat de huidige Kali Besar in Jakarta nog steeds kent. Tevens wordt de Ciliwung, van het zuiden naar het noorden, zo omgeleid dat de stedelijke buitengrachten van water kunnen worden voorzien.

Reeds in 1635 krijgt de VOC-stad de vorm die we op afb. 1 herkennen. De contouren ervan zijn de westelijke Stads Buitengracht, Gang Malacca en dan naar het zuiden de gracht langs tot de Buiten Nieuwpoortstraat en vervolgens de Tijgergracht tot en met de oostelijke Stads Buitengracht. Het traject is met sterretjes verduidelijkt. Batavia wordt met muren en bastions omringd. Buiten de muren worden op regelmatige afstanden forten gebouwd, teneinde in een wijde gordel de omgeving te kunnen beveiligen. Binnen de muren ontstaat een stad met een rechtlijnig stratenpatroon doorsneden door grachten: een kopie van een Hollandse stad.

Op afb.1 is de rechtlijnige stadsaanleg goed te herkennen. Straten als bijvoorbeeld Utrechtse Straat, Roewa Malakka, Maleische Straat en de binnenhaven Kali Besar staan loodrecht op elkaar.

Op afbeelding 1 en 2 is het Oude Havenkanaal aangegeven. Zeeschepen kunnen de kust niet bereiken. Personen en lading moeten op lichters van en naar het Havenkanaal worden gebracht. Het kalefateren van de schepen gebeurt op eilanden voor de kust. Deze omstandigheden blijven bestaan tot de aanleg (1877-1883) van de zeehaven Tandjong Priok ten oosten van de oude stad. De ingebruikstelling van Tandjong Priok geschiedt na de opening van het Suez-kanaal in 1869 als zich ook in Indië de behoefte aan moderne zeehavens doet gevoelen.

Terug naar de zeventiende en achttiende eeuw! Het kasteel - het terrein is op afb. 2 aangegeven - grenst oorspronkelijk aan zee. Aanslibbing is er de oorzaak van dat het kasteel steeds verder van zee komt te liggen. Deze aanslibbing heeft ook gevolgen voor het Havenkanaal. Vanwege de modderbanken moet het voortdurend uitgebaggerd worden en wordt daardoor steeds langer.

Ook van de landzijde bezorgt modder veel last. De waterstaatkundige toestand wordt beheerst door sluizen. Achter deze sluizen laat men het rivierwater opstuwten om daarmee de grachten in de stad door te kunnen spoelen. Dit laatste is noodzakelijk omdat menselijke ontlasting en andersoortig vuil in de grachten terecht komt.

Het opgestuwde water zet echter veel modder af tegen de sluizen, waardoor deze vaak met moeite kunnen worden geopend. (1) Wanneer het lukt om ze open te draaien, stroomt het slib de grachten van de stad in. Deze verslibbing wordt in de achttiende eeuw versterkt omdat afval, van zuidelijk van de stad gelegen suikermolens, in het rivierwater wordt geworpen.

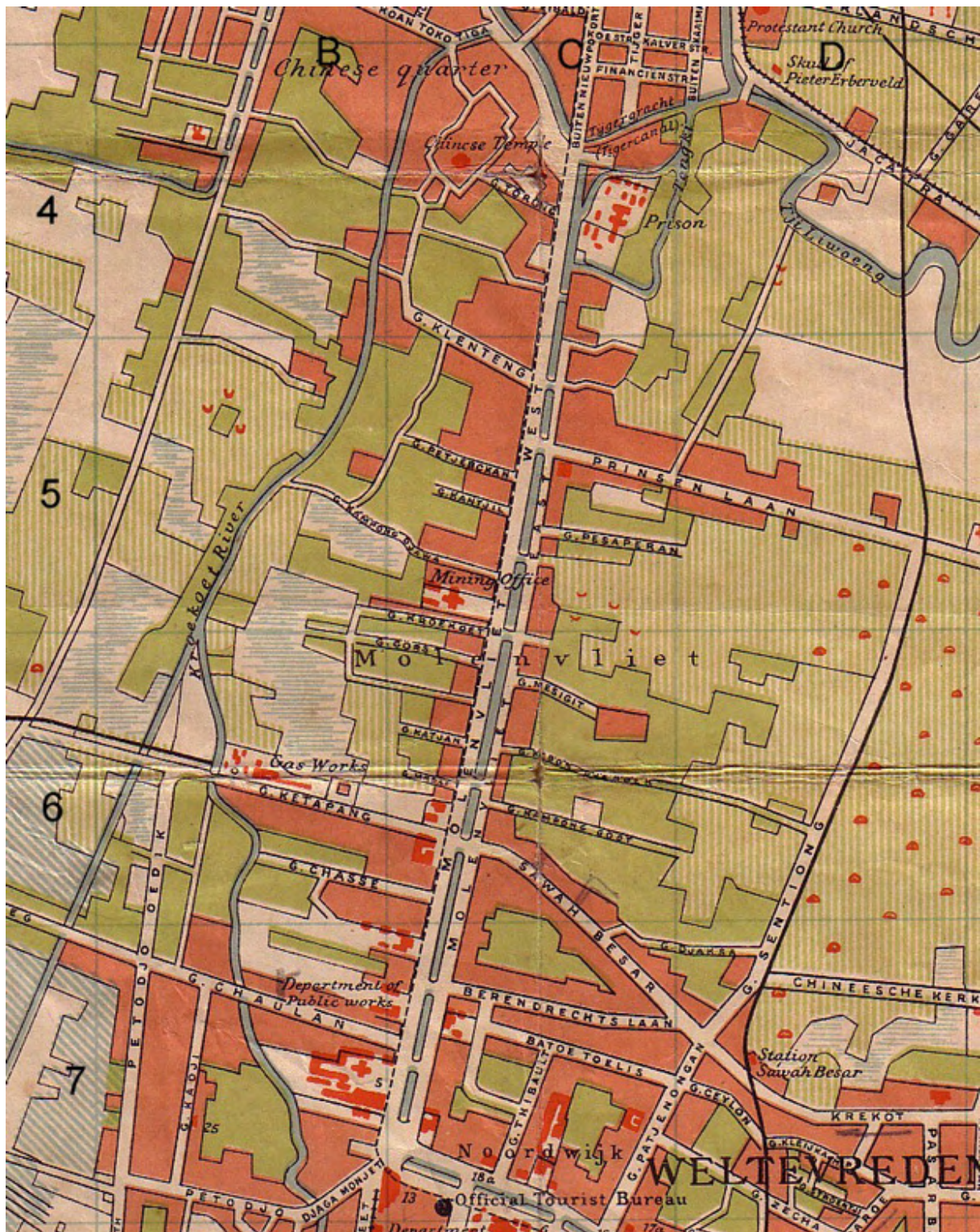
In 1648 wordt aan de toenmalige kapitein-Chinees vergunning verleend om vanaf de meest zuidelijke stadspoort, recht naar het zuiden, naar een arm van de Ciliwung een kanaal te graven. (2) Deze arm van de Ciliwung wordt afgedamd en de waterstroom kan vervolgens door de nieuwe vaart, de Molenvliet (zie 2.c), worden geleid. De bedoeling is dat molens door het water aangedreven zouden kunnen worden, vandaar de naam. Langs de Molenvliet kwam eerst westelijk een weg te liggen. Veel later is tevens een doorgaande weg langs de oostzijde aangelegd. Steeds meer gefortuneerden laten een landhuis rond de stad optrekken en zo verschijnen er ook de nodige buitenhuizen langs de Molenvliet.

Door de hitte, de aanslibbing en de aanleg van visvijvers langs de kust ontstaat er een malariaprobleem. Grachten worden als open riool gebruikt en drinkwater wordt uit dezelfde grachten gehaald. Daardoor zijn er regelmatig cholera-epidemieën. Het leven in de stad wordt in de loop van de achttiende eeuw daardoor zeer ongezond.

Met de V.O.C. gaat het in de tweede helft van de achttiende eeuw bergafwaarts tot zij op 24 december 1795 wordt opgeheven. Uiteindelijk gaan in 1800 de overgebleven bezittingen in handen van de Nederlandse staat over.

Door gouverneur-generaal Jan Willem Daendels (1808-1811) wordt de basis gelegd voor de bouw van een bovenstad, rond buffel- en rijstvelden, aan het zuid-oostelijk einde van de Molenvliet. Dit terrein is betrekkelijk hoog gelegen en het leven is er daardoor gezonder. Zo ontstaat bebouwing rond wat men Koningsplein en Waterlooplein (afb. 4) is gaan noemen. De pleinen gaan zich langzaam maar zeker ontwikkelen tot het civiele en militaire machtscentrum van de kolonie.

Omdat door oorlogen met de Engelsen - die van 1811 tot 1816 de macht in Indië overnemen - het scheepvaartverkeer met Nederland ernstig wordt gehinderd (en dus ook de aanvoer van bouw materiaal als ballast voor schepen), laat Daendels de oude stad afbreken. Zonder enig historisch besef verdwenen kasteel en grachtenpanden. Het materiaal wordt voor de opbouw van de bovenstad gebruikt.

3. De Molenvliet en omgeving in 1920

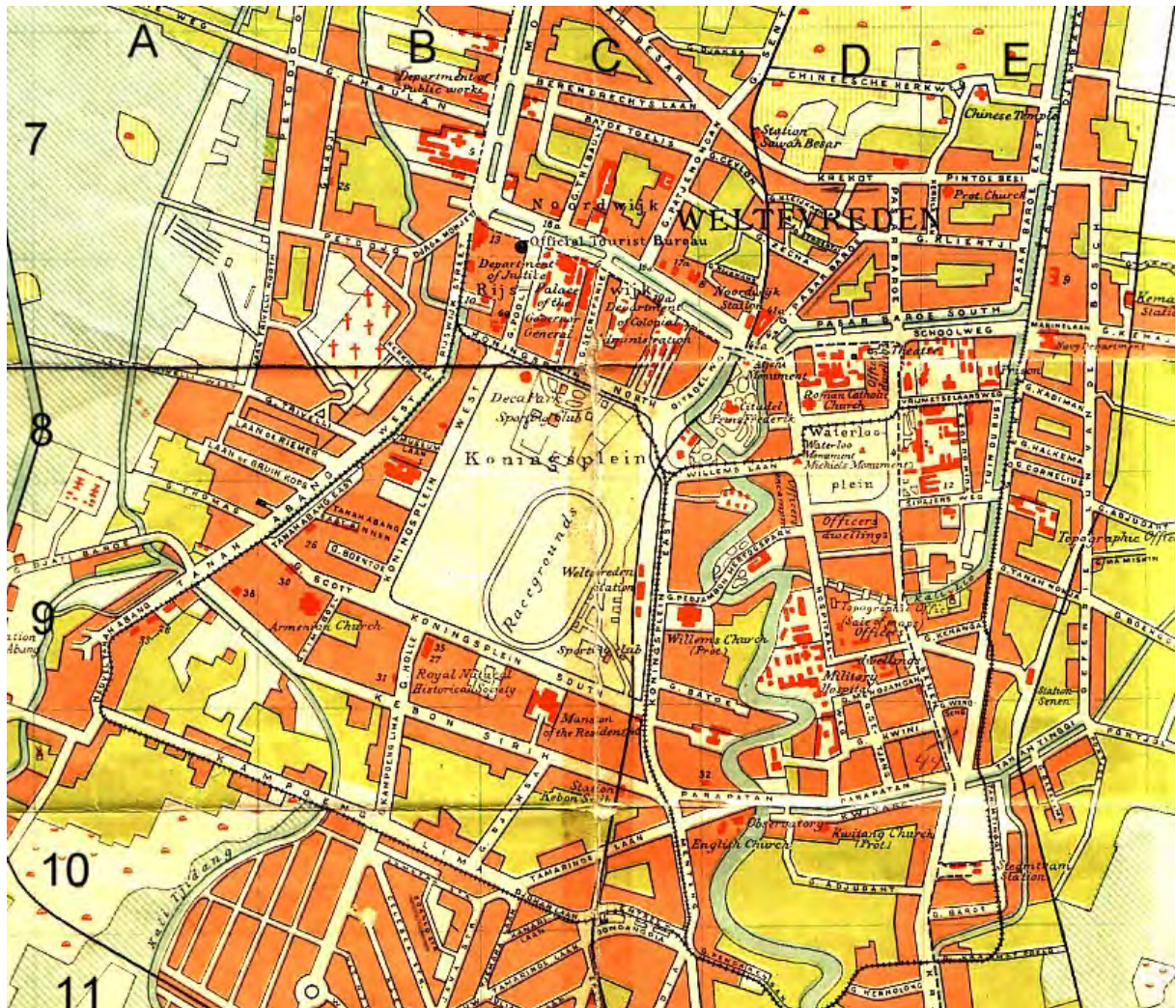
Gedurende de negentiende eeuw ontstaat een tweedeling. De benedenstad wordt een zakencentrum dat vooral overdag mensen huisvest. Aan het einde van elke middag vertrekt het zakenvolk naar huis in de bovenstad.

De betekenis van het Havenkanaal neemt sterk af na 1883 vanwege de aanleg van Tandjong Priok. Toch blijft rond de zuidzijde van het kanaal en met name rond de Kali Besar een belangrijk zakencentrum bestaan.

Door de economische opleving na 1900 is veel nieuwbouw in de oude stad tot stand gekomen: men vergelijke foto's in dit boek.

Het aanzien van Batavia verandert in die periode sterk en heeft een, voor die tijd, zeer modern karakter gekregen. Hierbij past, na 1880, de aanleg van tramwegen en een stadsring van spoorwegen. Na 1910 ontstaan ten zuiden van het Koningsplein Europese villawijken. In 1935 bestaat de gemeente Batavia uit de stadsdelen Batavia, Weltevreden (officieel Batavia-Centrum) en Meester Cornelis.

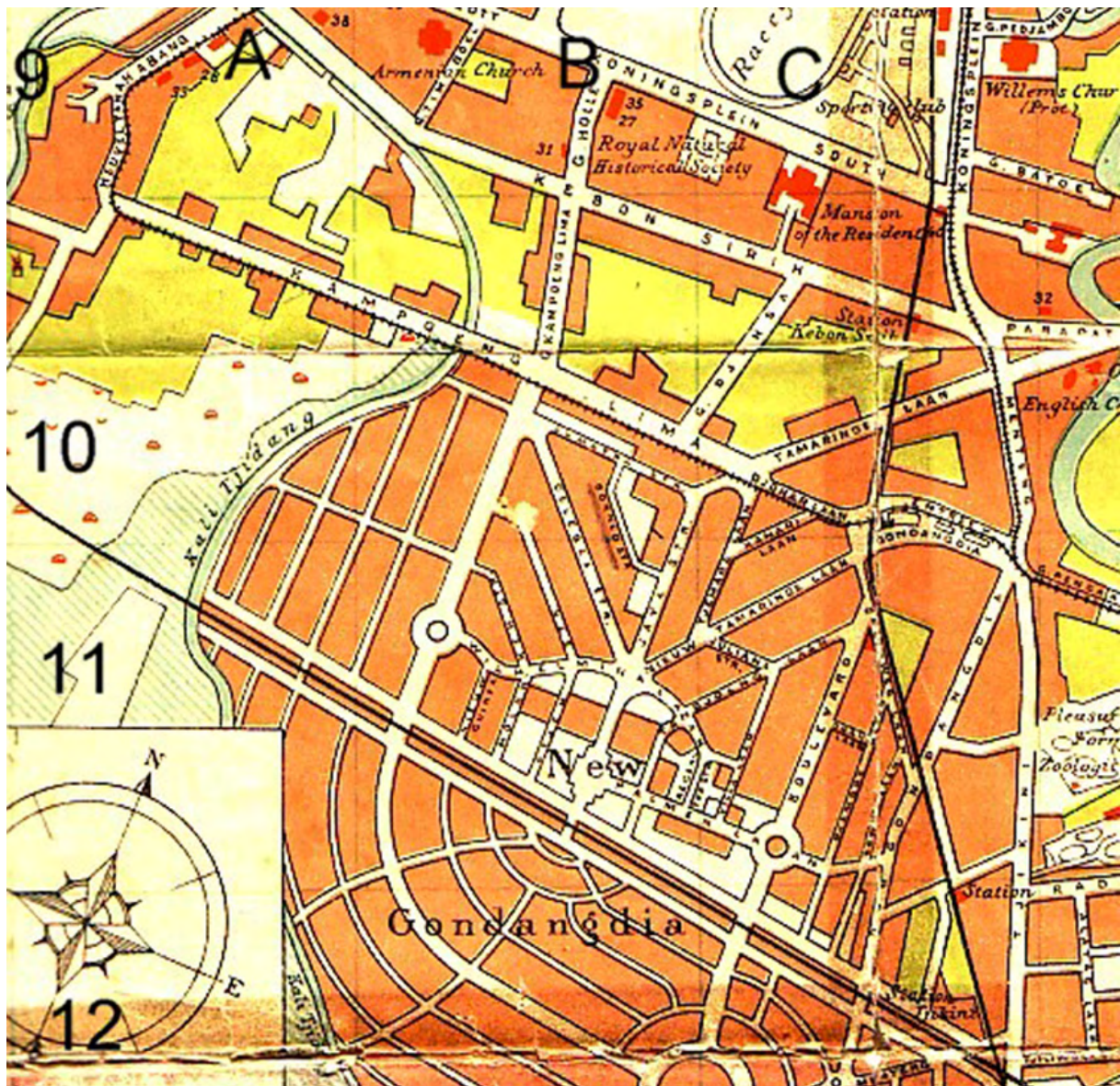
Meester Cornelis is genoemd naar onderwijzer Cornelis Senen. Hij is geboren op Lontor en komt in 1621 te Batavia aan. In 1656 koopt hij een stuk grond langs de Ciliwung op de plek waar op afb. 6 een gevangenis, vlak boven het station en Boekitdoeri Pasar, staat aangegeven.

4. Batavia-Weltevreden in 1920

Rond het Koningsplein, nu Medan Merdeka en het Waterlooplein, herdoopt als Lapangan Banteng, stonden, staan nog steeds, een aantal fraaie koloniale gebouwen. Daendels begon in 1808 met de bouw van een paleis aan de oostzijde van het Waterlooplein. Het paleis is pas in 1824 voltooid. Daendels heeft ook de herensociëteit Harmonie tegenover het zuidelijke einde van de Molenvliet laten bouwen. De sociëteit is helaas in 1984 afgebroken. Gelukkig is dit niet het geval met de Schouwburg uit 1821 bij het vroegere Passar Baroe - nog steeds Pasar Baru maar wel opnieuw gespeld – die in Jakarta als stadstheater fungeert. De eerste katholieke kerk op de noordwestelijke hoek van het Waterlooplein is gebouwd in 1829, gerenoveerd in 1880 en ingestort in 1890. De huidige Katholieke Kathedraal, op dezelfde locatie, is ingewijd in 1901. De eerste

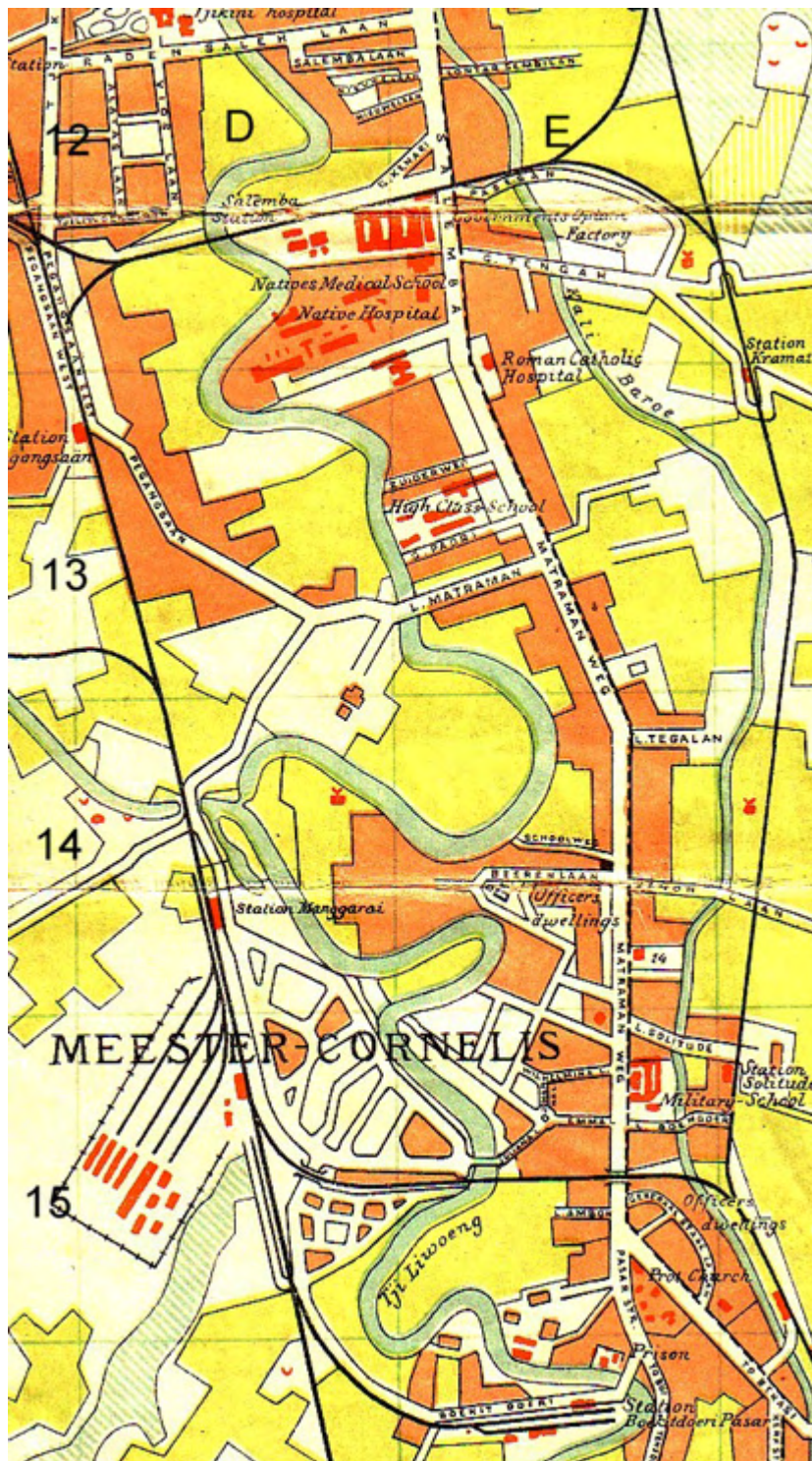
vrijmetselaarsloge (1858) is nog steeds bij het Waterlooplein aanwezig als behuizing van een farmaceutische firma.

5. Een deel van de Europese wijken ten zuiden van het Koningsplein in 1920

Het huidige presidentieel paleis, ooit de residentie van de gouverneur-generaal, aan de noordzijde van het vroegere Koningsplein is in zijn huidige vorm voltooid in 1879. De Willemkerk, Gereja Imanuel, in het oosten is geopend in 1839. Het westelijk gelegen Bataviaas Museum voor Kunst en Wetenschap dateert van 1868. Langs Koningsplein-Zuid staat het huis van de resident van Batavia (1851), nu het stadhuis van Jakarta.

Zoals vermeld zijn na 1900 ten zuiden van het Koningspleinen nieuwe wijken verrezen. Geleidelijk koopt het koloniaal gouvernement particulier land op. Veel vrijstaande huizen verrijzen temidden van een groene omgeving. Het fundament van het latere Jakarta is toen gelegd.

6. Verloop van de Ciliwung naar het zuiden door Meester Cornelis (sinds 1935 stadsdeel van Batavia) in 1920

KEY.

- Railway
- Steamtram
- +++++ Electric tram
- Post- & telegraph offices
- Telephone-offices
- Str. Street

- ✠ Native temple (mosque).
- ✠ Christian cemetery.
- ~ Native "
- ~ Chinese "
- G. Gang (Lane).
- Prot. Protestant.

PUBLIC BUILDINGS ETC. (NOT PRINTED IN CHARACTERS ON THE MAP).

1. Museum, B 8.
2. Government offices, D 8.
5. Hotel des Indes, B 7.
6. " der Nederlanden, C 7
7. Grand hotel Java, C 8.
3. Fish Market, C1.
4. Statue of Governor General J. P. Coen, D 8.
8. Oranje Hotel, C 8.
9. Astor Hotel, E 8.
10. Hotel de l'Europe, B/C 8.

HOTELS.

CLUBS.

11. Kali Besar Club, C 2.
12. Concordia, E 9.
13. Harmonie, C 7.
14. Amicitia, E 14.

BANKS.

15. Java Bank, C 3.
16. (Nederlandsch Indische Handelsbank,) C 2.
- 16a. (Netherlands Indian Commercial Bank) C 8.
17. (Nederlandsche Handel Maatschappij,) C 2.
- 17a. (Netherlands Trading Society,) C 8.
18. (Nederlandsch Ind. Escompto Mij.) C 3.
- 18a. (Nederlandsch Ind. Discount Coy.) C 7.
19. (Uniebank voor Nederland & Koloniën,) C 2.
- 19a. (Unionbank for the Netherl. & Colonies,) C 8.
20. Hongkong & Shanghai Banking Corp, C 3.
21. Chartered Bank of Ind. Australia & China, C 3.
22. Bank of Taiwan Ltd., C 3.
23. International Banking Corporation, C 3.
24. Batavia Bank C 3.

CONSULATES.

25. Austria, Gang Kadji 33b, B 7.
26. United States of America, Tanah Abang East 11, B 9.
27. Belgium, Gang Holle 7, B 9.
28. China, Tanah Abang Hill 1, A 9.
29. Denmark, Kali Besar East 10, C 3.
30. England, Consulate General, Gang Scott 13, B 9.
- 30a. England, Vice Consulate, Kali Besar West C 3.
31. France, Gang Holle 12, B 9.
32. Germany, Parapatan 11, D 10.
33. Japan, Tanah Abang Hill 13, A 9.
34. Norway, Binnen Nieuwpoort street, C 3.
35. Italy, Gang Holle 7, B 9.
36. Siam, Malacca Street, C 3.C
37. Spain, Kali Besar East, 3.
38. Sweden, Kebon Sirih 82, A 9.
39. Switzerland, Kali Besar West, C 2.
40. Turkey, Koningsplein South 1, C 10.

SHIPS-AGENCIES.

41. { The Ships Agency Ltd. Agents for the
Royal Netherland Mail Line, Java
China Japan Line,
Nippon Yusen Kaisha and Java
Pacific Line. } C 3.
- 41a. { } D 8.
42. { International Credit & Trading
Co. „Rotterdam“
Agents for: the Rotterdam Royal
Mail Line, the Holland Ame-
rica Line and the Osaka Sho-
sen Kaisha. } C 3.
- 42a. { } D 8.
43. { MacLaine Watson & Co Agents
for the Peninsular & Oriental
Steamship Co, The Blue Funnel
Line. The Canadian Pacific
Railway's services, the
Netherland Steamship Co. Oce-
an, the British India Steamship
Co, the Asiatic Steam Naviga-
tion Co and the West-Austra-
lian. Joint Service. } C 2.
44. { Francis Peek & Co, Agents for the
Peninsular & Oriental Steam-
ship Co, the Pacific Mail and
the China Mail Steamship Co. } C 3.
45. Borneo Company, Agents for the Toyo Kisen Kaisha, C 3.
46. Campbell, Maccoll & Co., agents for the Burns Philp Line, C 3.
47. { Head Office of the Koninklijke Paket-
vaart Mij. } L 8.
- 47a. { Branch Office of the Koninklijke
Paketaart Maatschappij (Royal
Packet Navigation Co. of Bata-
via). Interinsular service to the
different places in the Archi-
pelago and regular monthly
service to and from Australia
and Hongkong. } C 3.

IMMIGRATION OFFICES.

48. Office of Secretary, C 3.
49. Office of superintendent, C 8.

7. Nummers corresponderen met de kaarten 1 tot en met 6

I Geraadpleegde literatuur

- Balbian Verster, J. F. L., Kooy-van Zeggelen M. C.: Batavia, Oud en Nieuw; Amsterdam 1921
 Heuken, A.: Historical sights of Jakarta; Jakarta 1982
 Haan, dr F. de: Oud Batavia; Batavia-Weltevreden 1922
 Vletter, M. E. de, Voskuil, R. P. G. A., Diessen, J.R. van, e.a.: Batavia / Djakarta / Jakarta, beeld van een metamorfose; Purmerend 1997
 Breuning, ir H. A.: Het voormalige Batavia; Amsterdam 1954
 Vereniging toeristenverkeer Batavia: Java, Guide book for Batavia; Weltevreden-Batavia 1905
 Hoop, dr J. van der: Excursiegids voor Oud-Batavia; Batavia 1947

II Noten

1 Breuning, p. 55

2 Afdamming vond plaats op de locatie van het latere Harmonieplein of Harmoni, nu het noordelijke einde van Jl Majapahit.

III Verantwoording afbeeldingen

1 tot en met 7: details van een kaart uit 1920, verzameling plattegronden Dirk Teeuwen

Hoofdstuk 3 De luitenant Van Rees en zijn probleem Havenkanaal en Stadhuisplein

In het voorjaar van 1842 arriveert op de rede van Batavia een door de Nederlandse marine gehuurd fregat afkomstig uit Nieuwediep, bij Den Helder. De reis heeft meer dan drie maanden geduurd. Aan boord bevinden zich 147 passagiers waaronder 126 koloniale infanteristen: soldaten, onderofficieren en officieren. Vijftig van de 120 fuseliers zijn afkomstig uit de gevangenis van Leiden, waar zij getekend hebben met kwietschelding van straf als tegenprestatie. De overige fuseliers zijn voor een belangrijk deel buitenlanders.

Een van de sergeants, al wat langer in dienst van het Koninkrijk der Nederlanden, is een Italiaanse graaf met liefdesverdriet. Een andere sergeant is in betere tijden als Pruisische baron door het leven gegaan. Voorts mogen enige moordenaars uit Saksen zich Indisch militair noemen en er loopt er nog meer van dat fraais rond. Bij het wervingsdepot in Harderwijk wordt niet zo krap gekeken.

Voor allen, behalve een deel van de bemanning uiteraard, is de reis een nieuwe belevenis. De inscheping geschiedt, niet zonder redenen, met veel gemopper en gebruik van woorden die Onze Lieve Heer onwelgevallig zijn. Het logies van soldaten en onderofficieren strekt zich uit in het voorste deel van het schip, van de grote mast tot de fok. De ruimte is gestouwd met kisten en hangmatten voor 122 man en aangezien het dek zich vlak boven de hoofden bevindt, is de lucht er zeer bedompt. Een zeil scheidt het verblijf van de onderofficieren van dat van de soldaten. De onderofficieren zijn verplicht om als bakscommandant met de mannen uit dezelfde pot te eten. Meubelstukken zijn er niet, zodat de kisten als zetel en tafel moeten dienen.

1. De rede van Batavia in 1840

Achter de mast verblijven de passagiers die zichzelf als behorend tot het fatsoenlijke deel der natie beschouwen. Ook de vier officieren - de commandant, twee luitenants, de officier van gezondheid - verblijven hier. Nou ja! Verblijven? De jonge luitenant Van Rees, slechts negentien jaar oud, krijgt een benauwde ruimte naast de bottelarij toegewezen, een pijpenla zonder verse lucht maar met kaas- en jenevergeur. Dit alles onder het toeziend oog van vertegenwoordigers van de rederij die aan boord blijven tot het vertrek uit Nieuwediep om te controleren of de vereiste zuinigheid ook in de praktijk wordt toegepast.

De reis verloopt niet voorspoedig. De meerderen hebben veel te stellen. Eerst moet men een week in Nieuwediep wachten op gunstige wind, waardoor de soldaten slechts aan boord wat kunnen rondhangen, want de kade wordt door mariniers bewaakt om deserteren onmogelijk te maken. Eindelijk komt de wind uit een gunstige hoek en worden de zeilen geplooid.

Gedurende de reis vertoont de groep militairen die uit Leiden afkomstig is agressief gedrag. Een jeugdige achttienjarige delinquent spant de kroon en maakt er een gewoonte van te stelen, tonnen met drinkwater om te schoppen en zijn kameraden tot muiterij aan te zetten.

Het is niet ongebruikelijk om aan boord een krijgsraad te vormen om vervolgens de schavuit op een ranselpartij of erger te trakteren. Dit gebeurt echter niet, omdat de commandant geen zin heeft om in Batavia verantwoording te moeten afleggen. De jeugdige koloniaal wordt in het cachot gestopt, waaruit hij vervolgens ontsnapt om zich weer bij zijn kameraden te voegen. Hierdoor zijn de officieren genoodzaakt hem in een kabelgat op te laten sluiten. In deze benauwde, stinkende ruimte moet hij het grootste deel van de reis doorbrengen op een rantsoen van pap, scheepsbeschuit en bier. Dit laatste klinkt feestelijker dan het is.

In de prille morgen van maandag 21 juni 1842, de dag na aankomst op de rede van Batavia, is de luitenant Van Rees vroeg aan dek. De ontwakende dag is dan ook alleszins de moeite waard. Een wachtschip, permanent gestationeerd voor de kust, vuurt gewoontegetrouw een schot af als de zon aan de kim verrijst om vervolgens de Nederlandse vlag te hissen. Alle schepen op de rede volgen dit voorbeeld. Aan boord en langs de kust is men nu bekend met het feit dat het zes uur is. De klokken worden gelijk gezet. Lichten worden gedoofd. Java's kust ontluikt. Kalongs doorklieven de lucht op zoek naar bomen langs de oever om daarin gedurende de dag te kunnen slapen.

Inmiddels is de commandant van het transport, vergezeld van twee officieren, met een sloep van het fregat naar de wal geroeid om prauwen en andere kleine zeilboten voor debarkatie naar het schip te kunnen zenden. Deze vaartuigen kunnen alleen 's nachts met landwind van het Havenkanaal naar de rede zeilen en pas overdag met zeewind weer terug. Het Havenkanaal **(3.1)** – ook wel met een oude naam uit het Hindu-verleden, Sunda Kelapa, aangeduid - is de monding van de rivier Ciliwung die door Batavia stroomt.

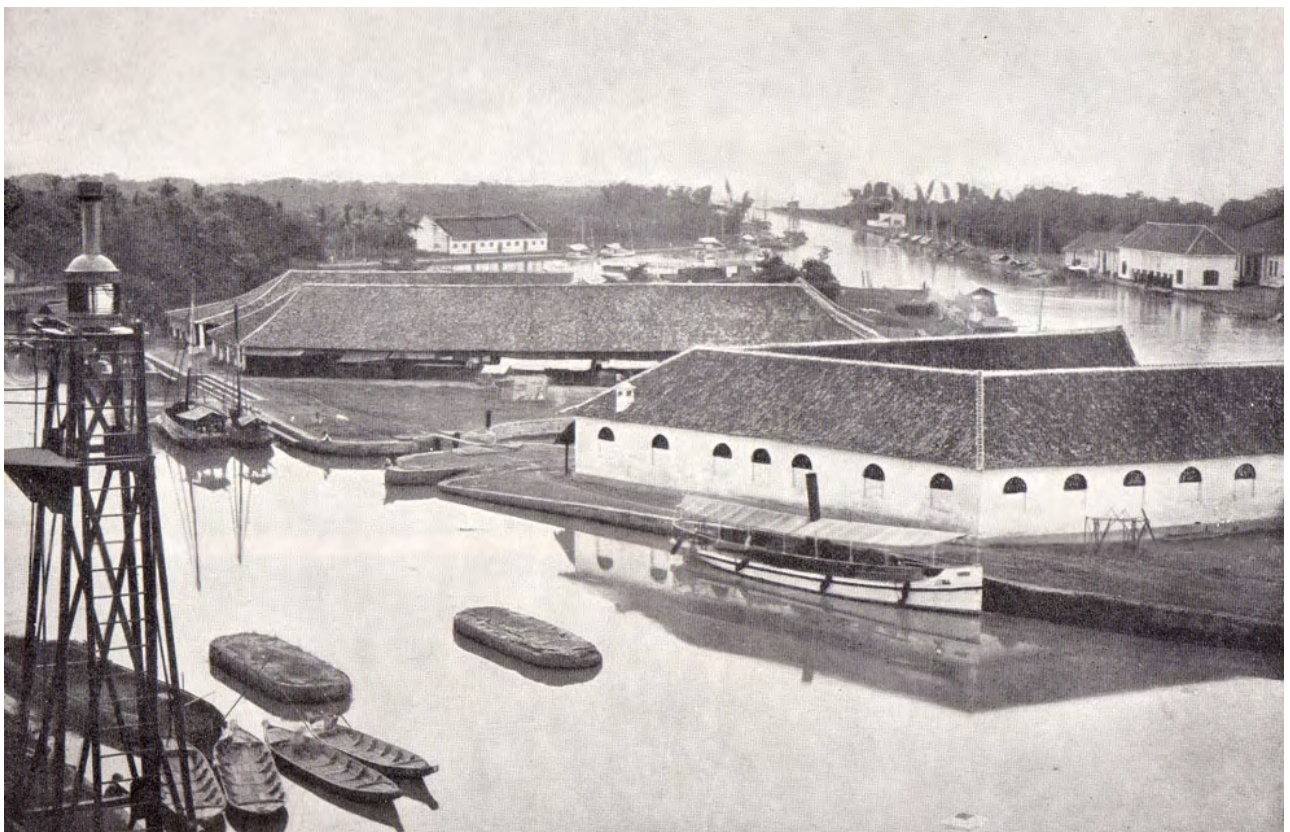
De volgende dag, dinsdag, wordt tijdens de korte ochtendschemering door de manschappen eerst een ontbijt bestaande uit gort met stroop en boter genuttigd. Vervolgens worden de goederen van de militairen in prauwen geladen om naar de kazerne te worden gebracht. Om negen uur staan aan boord de fuseliers voor inspectie gereed: gekleed met kepie, mouwvest en pantalon. Dit alles is donkerblauw gekleurd en geel afgezet. De overige passagiers en ook de bemanning kijken toe.

De dienstdoende officier plaatst zich voor het front en vraagt luid en duidelijk of de soldaten iets te klagen hebben over behandeling en voeding aan boord. Het is gebruikelijk dit in alle talen (hier letterlijk bedoeld) te ontkennen. Dit gebeurt dan ook, gevolgd door de verplichte hoera's. Dat wil zeggen: een hoera voor de officieren, een voor de schepelingen en een voor het transport. Bij dit laatste is kennelijk in een keer alles inbegrepen. Daarna volgt het lied "Lang zullen zij leven in de gloria!". Het geheel wordt afgerond door een trompetter van Franse afkomst die het Wilhelmus tracht te blazen, maar helaas halverwege - laten wij het zo uitdrukken - de richting kwijt raakt.

2. Havenkanaal, ook Sunda Kelapa genoemd, Batavia 1870

De ophaalbrug links is de Vierkantsbrug. Rechts van het water is een open maar overdekte ontvangstruimte, pendopo, te zien. De pendopo fungeert samen met de onooglijke optrek langs het water rechts ervan als douanekantoor (de "Kleine Boom") bestemd voor controle van passagiers en hun bagage. Tegenover de pendopo staat de Stadsherberg. Deze is herkenbaar aan zijn grote, door pilaren ondersteunde gaanderij. Het water op de voorgrond maakt deel uit van de voormalige stedelijke buitengracht. Het rechtse deel ervan, de smalle zuidelijke kade van het Havenkanaal, omzoomde ooit het front van het V.O.C.-kasteel. Gefotografeerd vanaf de Uitkijk.

3. De westelijke oever van het Havenkanaal vanaf de Uitkijk, Batavia 1870

Een deel van de, bij afbeelding 2, vermelde stedelijke buitengracht. Het gebouw rechts met het stoombootje ervoor is de Vismarkt 3.2. Het gedeeltelijk zichtbare complex, zie ook afbeelding 1, aan de overzijde van het water is de Groote Boom. De Groote Boom is de plaats waar de douane het handelsverkeer afhandelt. Op afbeelding 2 is dit douanecomplex duidelijker zichtbaar.

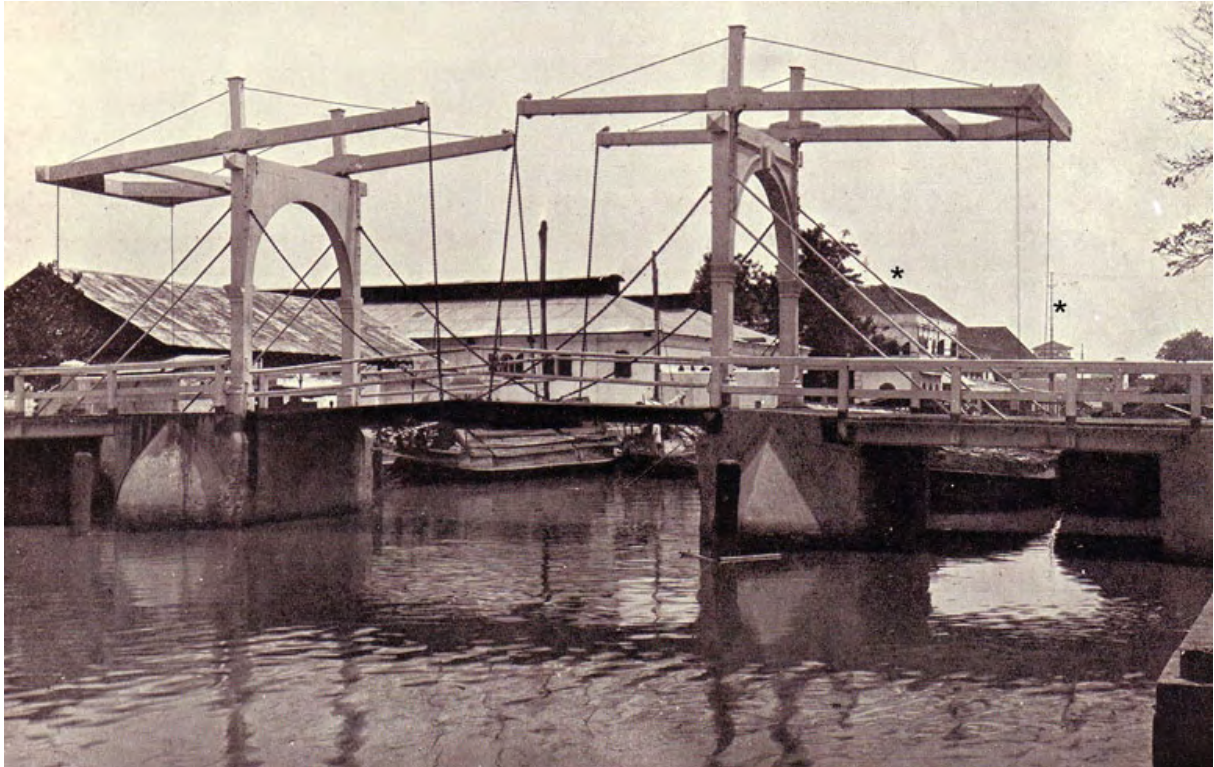
4. De Vierkantsbrug met rechts Uitskijp, Batavia 1860

Bij het westelijk uiteinde van de brug (hier onzichtbaar bij het gedeeltelijk gefotografeerde huisje) stond in de V. O. C.-tijd de Vierkantspoort. De boom, rechts van de Uitskijp tussen de twee huisjes, staat op het Vierkantsplein. Dit plein was in de V.O.C.-tijd berucht vanwege vechtpartijen tussen dronken zeelieden. De overheid trad hiertegen in die tijd hard op. Het hielp niet veel.

5. De oostelijke oever van het Havenkanaal, Batavia 1870

De open hangar links is de Kleine Boom. Het poortgebouw recht voor ons is de Groote Boom. Tot 1852 is de Groote Boom gevestigd langs het noordelijk einde van de Kali Besar.

6. Het noordelijk einde van de Kali Besar, Batavia 1930

Het gebouw onder het sterretje is het gebouw dat als Groote Boom tot 1852 heeft gediend als plaats waar de douane het goederenverkeer afhandelde. De brug is de Hoenderpasarbrug en is nog steeds in Jakarta te bewonderen. Onder het sterretje rechts is nog net het dak van de Uitkijk te zien. De Kali Besar stroomt door de oude stad en is een arm van de rivier Ciliwung.

7. De "oude" Groote Boom in 1907

De foto geeft kantoor en opslagruimte te zien. Ligging is het noordelijk deel van Kali Besar op de westelijke oever.

8. Uitzicht op het Havenkanaal vanaf zuidelijke kade, Batavia 1910

Rechts, op de oostelijke oever, is weer de open hangar te zien. Ten zuiden van deze kade stond het V.O.C.-kasteel. Toen in 1619 Batavia werd gesticht, bevond zich hier het strand. De aanleg van het Havenkanaal was een noodzakelijk gevolg van modderafzetting.

9. De zuidelijke kade van het Havenkanaal, Batavia 1776

Door Johannes Rach getekend vanuit een venster van het V.O.C.-kasteel. Links en rechts zijn delen van de bastions te zien. Artilleristen kunnen met hun kanonnen vanaf de kasteelmuur strand en aanslibbing bestrijken. Het terrein voor de kanonniers is de locatie op afbeelding 7. De aanslibbing is later doorgegraven, waardoor de zuidelijke kade van het kasteel door een gracht werd gescheiden.

Ook bij de aankomst te Batavia gaat niet alles naar wens. De manschappen hebben het gevoel dat zij een eeuwigheid moeten wachten op het ontschepen. Eindelijk is het dan zover en wordt van het fregat in prauwen overgestapt. De kust geeft een weelderige aanblik. Veel zeearenden en witte reigers zijn te bewonderen. Pas na een uur zeilen wordt de Ciliwung bereikt. Deze rivier heeft een modderige monding waar krokodillen luieren. Batavia is van zijn rede gescheiden door aangeslibd strand met, in 1842, een breedte van meer dan vijf kilometer. De Ciliwung is daarom verlengd. Deze verlenging vormt het Havenkanaal, veertig meter breed. .

Dit kanaal wordt uiteindelijk bereikt. Van Rees en zijn mannen kijken hun ogen uit. Het wemelt van zeil- en roeivaartuigen en van sloepen die langs een jaagpad worden voortgetrokken. Dit laatste geschiedt door broodmagere Javanen met een hoofddekseel als bescherming tegen zonnestralen, maar overigens slechts gekleed in een lendendoek. Hun voorkomen is zwak en armoedig. Van Rees leidt uit hun opgeruimdheid af dat hier tevredenheid, voor hem de bron van alle geluk, wordt getoond. Een alleszins aandoenlijke gevolgtrekking.

Het eerste stenen gebouw, dat door de luitenant vanuit zee wordt opgemerkt, is een vierkante, wit gepleisterde toren op de westelijke oever van de Ciliwung. De toren, in Batavia bekend als de Uitkijk, dient om de komst der schepen waar te nemen en om te seinen. Op de Uitkijk bevindt zich onder meer een uurwerk, bekend als "de tijdklep". Het geeft - het zal de lezer niet verrassen - de tijd aan. Tevens is het mogelijk af te lezen dat het om 13.00 uur Bataviase tijd tegelijkertijd op de meridiaan van Greenwich zes uur in de ochtend is.

De debarkatieprauwen varen tussen twee bastions door, oostelijk de Welkomstbatterij en westelijk de Batterij Het Loo. Het oorverdovende welkom dat door genoemde batterij voortgebracht kan worden, wordt overigens alleen afgevuurd voor schepen die veronderstelde hoogwaardigheidsbekleders aan boord hebben en die om die reden met kanonschoten moeten worden gesalueerd.

Welkomstbatterij klinkt lieflijk en dat is ook de indruk die zij, waarschijnlijk onbedoeld, wekt. Op de wal van deze fortificatie zien de fuseliers namelijk welgeteld een inlandse schildwacht, behorend tot het stedelijk militair schutterskorps der Papangers. Op het hoofd draagt deze heer een blauwe doek. De doek is op het achterhoofd gebonden tot een dikke wrong en op het voorhoofd geplooid tot een driehoek. Op deze doek schommelt een pet. Tussen de lippen zit een pruim tabak geklemd, die tot de kin afhangt. De onverschrokken Papanger is gekleed in een blauw hemd en een donker gekleurde broek. Zijn blote voeten zijn duidelijk zichtbaar. Op zijn borst zijn twee gele banden gekruist en op zijn rug hangen bajonet en patroentas. Het geweer wordt tegen de borst geklemd. De manschappen in de prauwen vergeten een ogenblik hun ellende en moeten er zeer om lachen. Dit weerhoudt de Papanger er niet van vriendelijk grijnzend en knikkend te reageren. Hij begrijpt er niets van. Hij is er vast van overtuigd dat zijn aanwezigheid de kolonie een geruststellende zekerheid verschaft.

Gebruikelijk is dat het debarkeren wordt afgehandeld in de Kleine Boom, op de oostelijke oever vlakbij de Stadsherberg en tegenover het kantoor van de havenmeester. Het laatste is gevestigd in de Uitkijk.

De Kleine Boom is het douanekantoor waar douaneformaliteiten met betrekking tot burgerlijk personenvervoer worden afgehandeld. Het douanekantoor bestaat uit een overdekte ontvangstruimte, pendopo genoemd, en een armoedig gebouwtje ernaast. Tegenover de pendopo en het kantoortje, aan de andere zijde van de weg die naar de stad leidt, staat de Stadsherberg met een reeks smoezelige huurrijtuigen met kleine, morsige paarden ervoor.

Soldaten echter mogen bij de Kleine Boom niet aan wal gaan, omdat de burgerij op hen neerkijkt. Daarom worden fuseliers gewoonlijk afgezet bij de Groote Boom, gelegen op de oostelijke oever van de Ciliwung, bij het zuidelijke eind van Kali Besar ("achter" de Uitkijk).

De Groote Boom is een douanecomplex voor inklaring, uitklaring en opslag. In 1852 zal de Groote Boom worden verplaatst naar het Havenkanaal. Van “het kastje naar de muur” sturen en de er onverbrekelijk mee verbonden ergernissen zijn dan tot redelijke proporties teruggebracht.

De douanegebouwen langs de Kali Besar staan rond een vierkant grasveld, dat aan de rivierzijde open is. De soldaten worden deze keer om onbekende redenen ook niet afgezet bij de Groote Boom, maar naast een verwaarloosd pakhuis tegenover de pendopo. Het is dan tien uur in de ochtend.

Militairen van het Indische leger mogen, als zij buiten dienst zijn, tussen tien uur 's morgens en vier uur 's middags hun kwartier niet verlaten. De soldaat wordt door de leiding, zoveel als mogelijk is, verplicht om zich te onttrekken aan de schadelijke invloed van de zonnehitte. Helaas wordt deze verplichting ook op dit transport toegepast. Pas om vier uur s'middags - het is dan nog zeer warm - brengt een ordonnans de order dat men naar de kazerne moet marcheren. Een mars van anderhalf uur!

De troep heeft dus lang moeten wachten op de binnenplaats van het pakhuis waar brood met kaas en flessen wijn worden uitgereikt. Bij het aantreden om vier uur blijkt dat de wijn koppig is en dat de manschappen de gelegenheid hebben gevonden om sterke drank te gebruiken. Een aantal is beschonken, omdat Chinese handelaren met draagbare kramen arak aan hen hebben kunnen verkopen. De dienstdoende luitenant Van Rees is volkomen verrast en nu moet de jeugdige Indisch officier zich met deze halfdronken troep melden in het oude kampement bij het Waterlooplein in Batavia-Weltevreden zo'n tien kilometer verderop.

Van Rees marcheert met zijn zootje ongeregeld de Vierkantsbrug over, langs De Uitkijk naar de Havenkanaalweg. Dan volgt de Kasteelbrug. Men passeert de Kasteelweg alsmede de Amsterdamsche Poort of Pinangpoort, het laatste overblijfsel van het V.O.C.-kasteel.

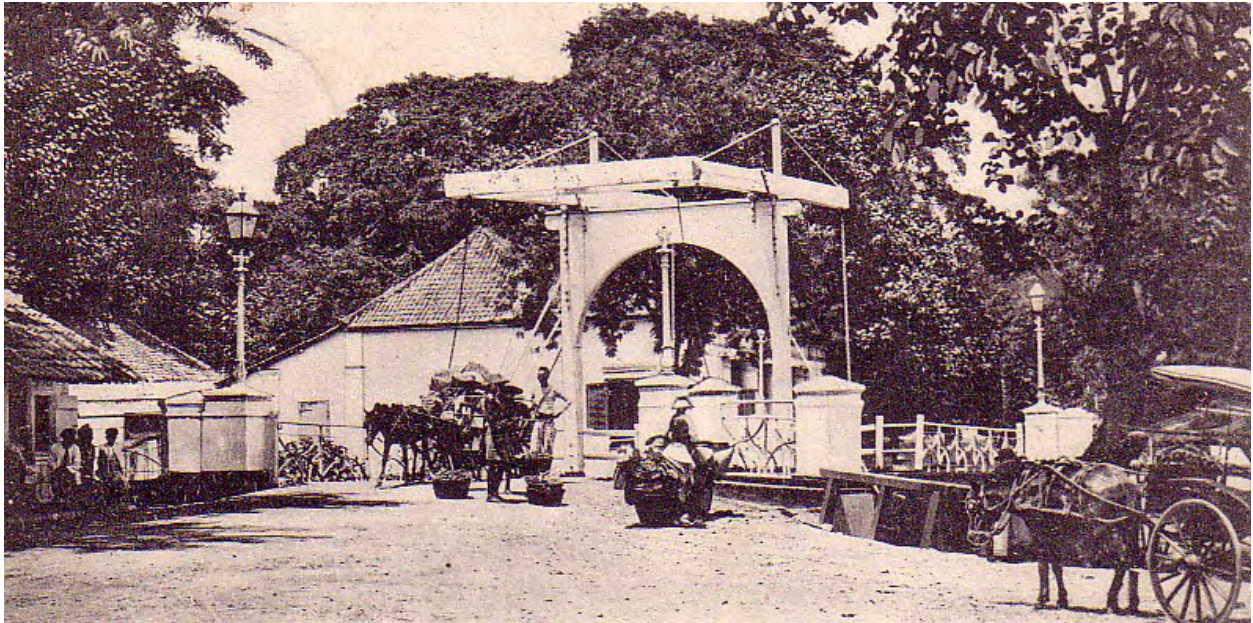
Via de Prinsenstraat, een mooie laan met tamarindebomen, belandt de afdeling op het Stadhuisplein. Rechts van de Prinsenstraat is een ijzeren kanon van zwaar kaliber te bewonderen. Naast het kanon liggen resten van offers: spijzen, reukwerk, sieraden, kledingstukken. De offers zijn gebracht door kinderloze Javaanse vrouwen die aldus de Voorzienigheid aanroepen om de moedervreugd te kunnen smaken.

Op een hoek van het Stadhuisplein zien de manschappen een kroeg. Aangezien hun belangstelling in hoofdzaak naar dit etablissement uitgaat, krijgt het fraaie stadhuis met zijn typisch Hollandse koepeltje niet de aandacht die het verdient. Het bevel “voorwaarts mars” heeft niet voor allen dezelfde betekenis. Met getier krijgen de luitenant en zijn sergeants de soldaten zover dat zij bereid zijn in de juiste richting verder te gaan. Dat wil zeggen naar het zuiden de Binnen-Nieuwpoortstraat in. De Nieuwpoortstraat is kaal met onaanzienlijke gevels in (min of meer) Hollands-Chinese architectuur, gekenmerkt door vensters met buitenluiken, in lood gevatte ruitjes en overhangende daken.

De Binnen-Nieuwpoortstraat en vervolgens de Buiten-Nieuwpoortstraat worden met slingerende gang bewandeld en onzeker wordt de Chinezenwijk gepasseerd. De Buiten-Nieuwpoortstraat leidt door een Europese winkelbuurt en een afstandelijke arrogantie is duidelijk voelbaar.

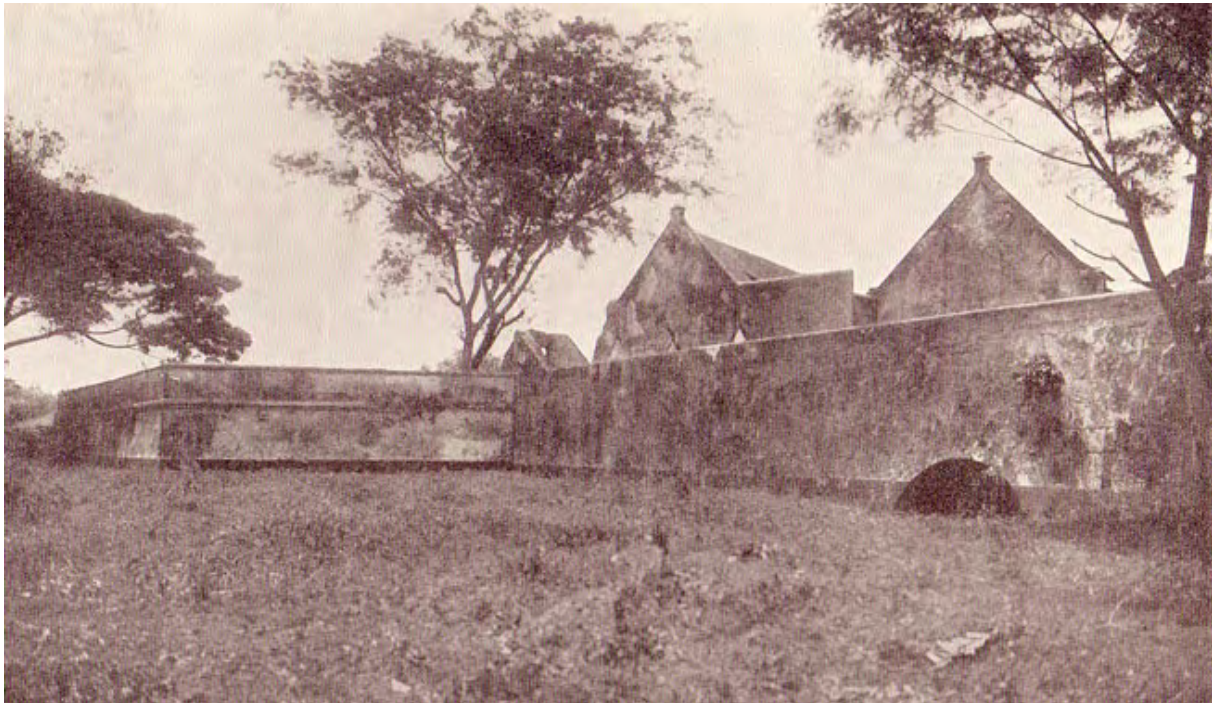
Twee keer een brug over en men arriveert op de Molenvliet bij een van de buitenwijken van Batavia. Na enige tijd komen mooie buitenplaatsen in zicht. Sommige hebben als woonplaats voor gouverneurs-generaal gediend. De Molenvliet is kilometers lang, maar de weg westelijk van het kanaal gelegen is gelukkig beschaduwd. Aan het einde van de Molenvliet, naar het zuiden, begint de wijk Rijswijk. Men arriveert op het Harmonieplein, genoemd naar de belendende chique herensociëteit Harmonie. Deze koloniale exclusiviteit komt in zicht. Het lukt de luitenant Van Rees om de colonne links te wenden en, met de sociëteit rechts (zie afbeelding 3.1) en de gelijknamige weg Rijswijk te betreden. Evenwijdig aan Rijswijk ligt Noordwijk. **(3.2)** Tussen de twee wijken stroomt de Ciliwung, met Rijswijk zuidelijk en Noordwijk als noordelijke oever van deze

arm van de gekanaliseerde rivier. De mannen volgen Rijswijk richting Citadel Prins Frederik.

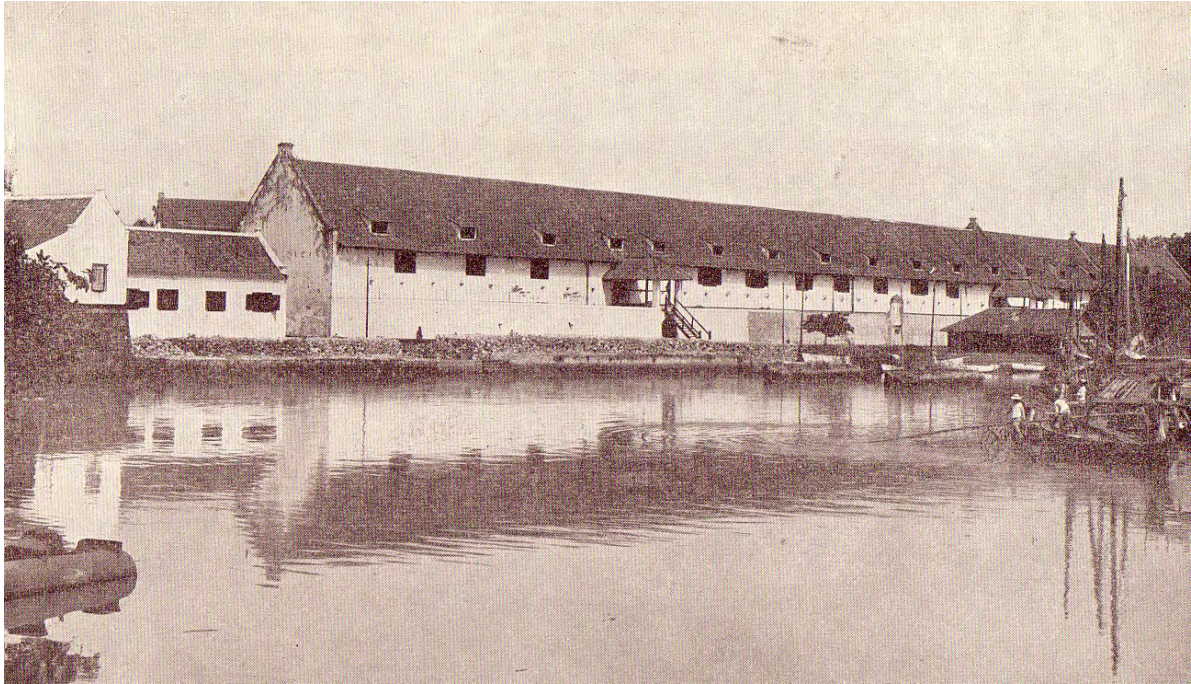
10. De zuidelijke kade met de Kasteelbrug, Batavia 1920

Voor de brug het laatste stuk Havenkanaalweg. Aan de andere zijde van de brug begint tussen het geboomte de Kasteelweg die bij de Amsterdamsche Poort, ook wel Pinangpoort genoemd, overgaat in de Prinsenstraat. (3.1)

11. De noordelijke stadsmuur van Batavia (3,75 m. hoog) in 1919

Links staat bastion Zeeburg. De muur heeft ooit dit bastion met bastion Groningen verbonden. Bastion Groningen, was in 1919 echter al afgebroken. Het stuk stadsmuur is inmiddels ook verloren gegaan. Achter de wal de noordzijde van de westzijdse pakhuizen. Als men, bij wijze van spreken, op afbeelding 12 langs de pakhuizen en de stadsmuur naar rechts loopt, komt de wandelaar uit bij, het nog steeds bestaande, bastion Zeeburg.

12. Een deel van de zogenaamde westzijdse V.O.C.-pakhuizen, Batavia 1910
De westzijdse pakhuizen, tegenover de Vismarkt (zie afbeelding 3), zijn nu ingericht als scheepvaartmuseum, Museum Behari. De Vierkantsbrug is inmiddels afgebroken. Links tussen de twee huisjes stond zich in de V.O.C.-periode de Vierkantspoort. Voor de pakhuizen, langs het water, bevindt zich een deel van de oude stadsmuur van Batavia. Vanwege de muur zijn een trap en een overdekte vlonder nodig om het pakhuis te betreden. Het water is de stedelijke buitengracht.

13. Westzijdse pakhuizen, Batavia 1935

Links van de pakhuizen staat een koloniale heer in de weergang van de stadsmuur. Recht voor ons is de vlonder van afbeelding 12 te zien. Het meest linkse huisje op die afbeelding is ook hier aanwezig, zo'n 150 meter recht achter het uitgekraagde flankeringstorentje op de muur. Rechts hiervan steekt de Uitkijk boven het geboomte en de vlonder uit. Het bedoelde huisje is gebouwd op bastion Culemborg. Het bastion maakt deel uit van de vestingwerken van Oud Batavia.

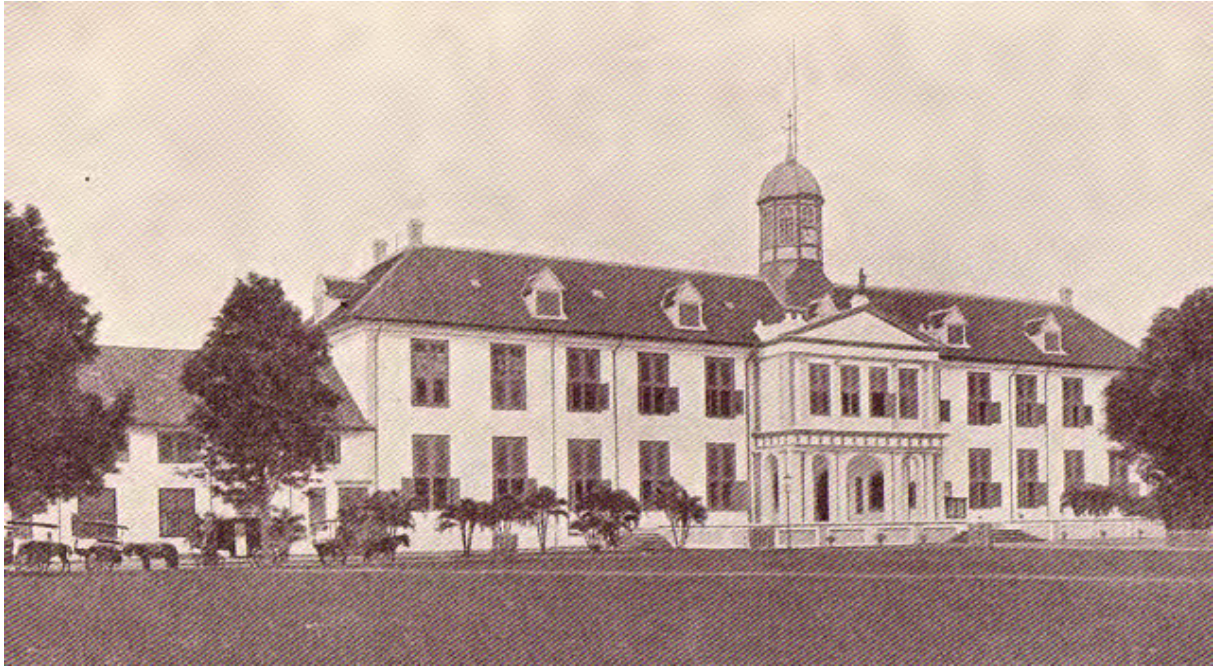

14. Amsterdamse poort of Pinangpoort in 1905

De groep inlandse stedelijke soldaten is een afdeling zogenaamde Papangers. De afdeling staat opgesteld richting Prinsenstraat en Stadhuisplein.

15. De Prinsenstraat (Jn Cengkeh) naar het noorden (richting kasteelterrein en Javazee) in 1870
De fotograaf staat met zijn rug richting stadhuis. Recht voor ons de Amsterdamse Poort of Pinangpoort. De tramrails ontbreken nog.

16. Voorgevel van het stadhuis, Batavia 1890

Links aansluitend bij het hoge middengedeelte de Compagniesboeien, rechts onzichtbaar door geboomte de Stadsboeien. Voor de Compagniesboeien is een palankijn te zien. Dit is een huurrijtuig zonder portieren, bespannen met twee paarden, bestemd voor het doen van boodschappen. Onder het bordes bevindt zich een met water gevulde ruimte voor gevangenen uit de V.O.C.-tijd. Het water reikte in die tijd tot de heupen. Ook aan de achterzijde in de kelderruimte huisvestte het bestuur gevangenen. Dit stadhuis is gebouwd tussen 1707 en 1710 en verving een kleiner stadhuis dat op deze plek in 1627 werd opgetrokken.

17. De linker gevangenisvleugel, de Compagniesboeien, Batavia 1890

De deur in de rechterzijde van de Compagniesboeien gaf in het verleden toegang tot de cipierswoning. De Stadsboeien of Burgerboeien aan de rechterzijde van het hoofdgebouw is kleiner met minder vensters en met slechts een deur.

Rijswijk is, evenals het zuidelijk deel van de Molenvliet, volgens Van Rees met mooie huizen en prachtige bomen omzoomd. Equipages snellen over de weg en het wemelt van de wandelaars die de soldaten geen blik waardig keuren. De kolonie kent nu eenmaal grote standverschillen.

Langs de Ciliwung is het mogelijk om via trappen in het water af te dalen en badende vrouwen geven dan ook een bekoorlijke aanblik. Ook de Rijswijkse zijde van het paleis van de gouverneur-generaal is hier te bewonderen. Rechts ervan staat een wachthuis met een krijgshaftige wacht. De commandant draagt een sjako en een rok van blauw laken, waarvan de kraag is versierd met breed galon. Zijn pantalon is wit en een degen is zichtbaar. Hij ziet dat het niet de moeite waard is om de wacht in het geweer te laten komen.

Het detachement infanteristen stapt langs het glacis van de citadel over de Sluisbrug Weltevreden binnen. Een groot deel van Weltevreden wordt ingenomen door het Koningsplein en het Waterlooplein. Uiteindelijk bereiken via de Willemslaan Van Rees cum suis het Waterlooplein.

Het plein wordt omgeven door regeringsgebouwen, officierswoningen, heggen en waringins. De officierswoningen staan aan de noord- en zuidzijde van de open ruimte. Het paleis van Daendels, als ook het gerechtshof en de militaire sociëteit Concordia begrenzen de oostkant. Weltevreden is een militaire wijk waar infanterie en artillerie gelegerd zijn.

“Op dat Bataviasche Champ de Mars exerceerde een sterk bataljon met vliegende vaandels en spelende muziek....een tirailleurslinie van Javaansche soldaten zwermde een andere kant uit... aan gene zijde werden pikzwarte Afrikaansche rekruten gedrild en galoppeerde een batterij drieponders (bereden artillerie D. T.) over het terrein.” (3.3)

Onderweg heeft Van Rees van de burgerbevolking nauwelijks belangstelling gekregen. De onverschilligheid is algemeen. Zelfs Javaanse kinderen kijken een andere kant op. Inderdaad, marcheren mag het niet genoemd worden. Geen wonder! De ene helft van de afdeling soldaten moet de andere helft ondersteunen.

Bij het betreden van het Waterlooplein, komt uit het kampement een militair muziekkorps het detachement tegemoet en plaatst zich aan het hoofd ervan. De roem is Van Rees duidelijk vooruit gegaan, want nu staat er langs de kazerne wel een grote drom mannen, vrouwen en kinderen om de nieuwelingen te zien passeren.

Het is een idioot gezicht. Het manhaftig in de maat voortstappende muziekkorps - compleet met tamboers, trompettisten, fluitisten en niet te vergeten de tamboer-maitre met knevel – voorop, stoere marsmuziek spelend. Daarachter een groep aangeschoten soldaten waarvan een deel alles dubbel ziet.

Eindelijk kan de omheinde plaats van de kazerne worden binnengewaggeld en daar staat de commandant van het depot, een kapitein van het Indisch Leger, al klaar. Deze, met de handen op de rug, bekijkt de troep een kwartier lang zwijgend. Vervolgens leest de kapitein orders voor. Niemand luistert. Een van de orders luidt dat niemand de kazerne mag verlaten. Die het toch probeert wordt in de petoet gesmeten. De uiteenzetting maakt geen indruk. Dit ontgaat de commandant niet. Gelukkig heeft die ochtend een opiumschuivende soldaat zijn toorn gewekt. De kapitein heeft hem in de politiekamer laten opsluiten onder toezegging van vijftig zweepslagen. Na weer enige tijd zwijgend het detachement bekeken te hebben geeft hij luid en duidelijk te kennen dat het leger met soldaten die zich misdragen wel raad weet. Er wordt een kring gevormd en in het midden wordt een bank geplaatst.

De opiumschuiver wordt voor het front gesleept. Terwijl hij beeft van angst, wordt hij op een bank vastgebonden en krijgt de beloofde aframmeling op het achterwerk. Twee

korporaals voeren met rotans het karwei uit. Elke slag wordt voorafgegaan door een zwaai die de strafoefening lang maakt. Bij de laatste slagen is de stof van de pantalon verdwenen evenals de huid, de soldaat gilt allang niet meer. Een toekijkende soldaat valt flauw, de hoogrode kleur van de anderen maakt plaats voor een dodelijke bleekheid. Aan wangedrag komt voorlopig een eind.

Na de aframmeling, waar Van Rees ongaarne getuige van is geweest, draait de kapitein zich naar hem om. Van Rees krijgt het bevel bij het avondeten van de manschappen aanwezig te zijn en om gedurende de avond nog twee appels te houden.

's Avonds om elf uur mankeert op het slotappel een zojuist uit Nederland gearriveerde sergeant. De militair van Italiaanse herkomst heeft zich verdrongen in de rivier Ciliwung die de kazerne aan de achterkant afsluit.

De jonge officier gaat zien hoe zijn soldaten zijn ondergebracht. De depotkazerne heeft bij uitzondering een verdieping. Zowel boven als beneden zijn er slaapzalen met voor- en achtergalerijen en op de hoeken kamers voor onderofficieren.

Op de bovenverdieping zijn de fuseliers bezig hun logies in te richten. Er staan houten kribben met strozakken, ruwe tafels en banken. Er is geen comfort. Koffers en kisten worden met veel gevloek de trappen opgesleept. Heen en weer lopende inlandse soldaten, halfnaakte bruine soldatenvrouwen proberen zoetig gebak te verkopen. Spelende naakte soldatenkinderen maken het tafereel compleet.

In een afzonderlijk gebouw is de keuken ondergebracht. Keteltjes met sambal, rijst en ballen gehakt worden klaargezet. Slechts weinige nieuwelingen komen het eten halen. De soldatenvrouwen doen goede zaken.

De pas aangekomen officieren worden voorlopig gehuisvest in een barak met appartementen die onder een dak zijn geconstrueerd. Elk appartement grenst aan een voorgalerij en een achtergalerij. Via de voorgalerij komt men op een soort binnenplaats die toegang geeft tot de enige kamer. Aangezien er meer officieren zijn dan appartementen, wordt er voor Van Rees een bed geplaatst op de binnenplaats van het onderkomen van een ander. Veel privacy is er niet. Komt die ander thuis dan loopt deze langs het bed. Krijgt die ander bezoek dan loopt dit langs het bed.

Die ander blijkt een collega te zijn met een groter alcoholprobleem dan bij Indisch officieren normaal wordt geacht. Daarom vloekt de collega middenin de nacht regelmatig zijn inlandse oppasser uit omdat zijn lege glas niet snel genoeg wordt gevuld. Als de collega in tijdelijk alcoholisch coma is geraakt, krijgt Van Rees eindelijk zijn verdiende rust.

Negen maanden na aankomst wordt Van Rees weer met de zeer jonge soldaat, die zich tijdens de heenreis ernstig misdragen, geconfronteerd. Tijdens zonsopgang wordt hem in het officierspaviljoen van de kazerne bij het Waterlooplein door een korporaal het boek der garnizoensorders overhandigd, waarin hij leest dat er die ochtend een executieparade zal worden gehouden. De luitenant Van Rees moet een peloton commanderen dat een veroordeelde uit de gevangenis naar de strafplaats zal geleiden.

Een executieparade is niet nieuw voor hem. Van Rees heeft al enkele malen soldaten zien afstraffen met een pak slaag, maar ook met veroordelingen als "in de ketting klinken", om daarna vijf tot tien jaren dwangarbeid te moeten verrichten. Echter nu zou er een Europeaan opgehangen worden: een soldaat die een vrouw heeft vermoord om zich van haar geld meester te kunnen maken.

18. Gezicht op het stadhuis vanuit de Prinsenstraat, Batavia 1890

De foto is genomen op de hoek van de Prinsenstraat en de Leeuwinnegracht. Het hoekhuis maakt deel uit van een Chinese wijk. Gewoond wordt er op de bovenverdieping, beneden wordt een bedrijf uitgeoefend.

19. De noordwestelijke hoek van het Stadhuisplein, Batavia 1925

Het gedeeltelijk zichtbare huis uiterst links was het Stedelijk Museum, nu Museum Wayang. In Museum Wayang is nog steeds een grafmonument van J.P. Coen te zien. Het gebouw in het midden, met een overhangende verdieping en dus met een gaanderij, is nu het trendy Café Batavia. Rechts ervan een modern gebouw uit 1922, kantoor van een verzekeringsmaatschappij, dat de daar aanwezige Chinese woningen heeft vervangen. Het kantoor staat op de hoek van het Stadhuisplein en de Prinsenstraat. Rechts is is nog een deel te zien van de gefotografeerde Chinese woningen van afbeelding 18. Deze woningen zijn in 1929 tegen de vlakte gegaan om plaats te maken voor een postkantoor. Na 1900 zijn steeds meer kantoren in Oud Batavia gebouwd. Zij gaven de oude stad een ander gezicht en tevens een impuls.

20. De zuidwestelijk hoek van het Stadhuisplein, Batavia 1925

Rond 1815 is het boogvormige front, zie hiervoor afbeelding 21, vervangen door een strak driehoekig geheel. Het bordes is toen zeer verbreed om ruimte te krijgen voor representatie en terechtstellingen. In de periode daarvoor moest een of twee maal per maand ter lering en vermaak een schavot op het plein worden opgericht. Bovenop de driehoekige bekroning van het front is Vrouwe Justitia geplaatst. Naast de Stadsboeien, rechts, gaat het plein over in de Binnen Nieuwpoortstraat.

21. De zuidwestelijke hoek van het Stadhuisplein, Batavia 1740

De Hollandsche Kerk is afgebroken in 1808. Op deze plaats staat nu Museum Wayang. De kerk was omgeven door een groot kerkhof, waar onder meer de stoffelijke overblijfselen van J.P. Coen zijn begraven.

22. Het Stadhuisplein, Batavia 1915

Rechts de Binnen Nieuwpoortstraat. In het midden een palankijn, een rijtuig dat men voor het doen van boodschappen kon huren. Het open huurrijtuigje, bespannen met een paard, rechts bij de lantaarnpaal is een zogenaamde sado. De sado stond meestal als een soort taxi bij kantoren op klandizie te wachten.

23. Het Stadhuisplein, Batavia 1770

Getekend door Johannes Rach. Rechts de Hollandsche Kerk en links de Tijgersgracht. De Tijgersgracht is, net als de meeste andere grachten in Oud Batavia, gedempt tijdens het bewind van Daendels

24. De Prinsenstraat vanaf Stadhuisplein, Batavia 1936
 Rechts het in 1929 gebouwde postkantoor. In de verte is de Amsterdamsche Poort te zien.

25. De Amsterdamsche Poort in 1936
 Kijkje in de Prinsenstraat in zuidelijke richting. Het stadhuis is duidelijk waarneembaar.

Op het executieveld staat al een galg, een ouderwets geval zonder valluik. Tegen een van de palen die de galg ondersteunen is een ladder geplaatst. Er wordt een trom geroerd, de gevangene wordt naar buiten gebracht, het peloton wacht. De gevangene loopt tussen de provoost-geweldige en de predikant. Van Rees is verrast. De veroordeelde blijkt de lastpost van destijds te zijn. De schavuit toont zich zeer onvervaard en vloekt de dominee weg.

De stafmuziek speelt een treurmars. Zulks niet ten onrechte. De gevangene komt voor het peloton te staan en de auditeur leest in tegenwoordigheid van de leden van de krijgsraad het vonnis voor. Hoofddeksels worden afgenomen, geweren gepresenteerd.

In naam des konings worden knopen afgerukt, uitmontering van de kraag gescheurd, de soldatenmuts van het hoofd geslagen. Dit alles bij de betrokkene uiteraard. De moordenaar heeft opgehouden soldaat te zijn. De Javaanse beul legt de hand op de schouder van de onverlaat en kijkt hem, met door opiumgebruik gestaalde moed, grijnzend recht in de ogen. De polsen worden bijeengebonden evenals de benen. Met een koord om de hals wordt de man naar de galg gesleept en is al half gewurgd als hij daar arriveert. De beulsknechten tillen het lichaam op, de beul beklimt de ladder en slaat het uiteinde van het koord, een strik, om een pin op de dwarsbalk van de galg. De beulsknechten slingeren het lichaam de ruimte in en de beul springt op de schouders van de veroordeelde.

Van Rees heeft een waarnemingsvermogen dat hem en ons niet in de steek laat. Hij gruwet van het tafereel en vraagt zich af door wiens schuld hier een mensenleven wordt vernietigd. Men ledigt immers, zo stelt hij voor zichzelf vast, in Holland de kerkers om ze elders weer te kunnen vullen.

I. Geraadpleegde literatuur

Rees, W. A.: Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier; Rotterdam 1861

Rees, W. A.: Toontje Poland; Rotterdam 1896

Rees, W. A.: Vermeulen Krieger, Indische Typen en Krijgstaferelen; Rotterdam 1885

Rochemont, J. I.: Rudolf van Meerkerke, van het regiment rijdende artillerie naar het Oost-Indisch Leger; Den Haag 1890

Booms, A. S. H.: Neerlands krijsroem in Insulinde; Den Haag 1902

Feskens, E. H. J. : Op een troepenschip naar Indië; Amsterdam 1907

Heshusius, C. A.: KNIL 1830-1950; Houten 1986

Haan, dr. F. de: Oud Batavia, eerste deel; Batavia 1922

Diessen, drs J. R.: Jakarta / Batavia, Het centrum van het Nederlandse koloniale rijk in Azië en zijn cultuurhistorische nalatenschap; De Bilt 1989

Breuning, ir H. A.: Het voormalige Batavia, een Hollandse stedestichting in de tropen; Amsterdam 1954

Hoop, dr J. van der: Excursiegids voor Oud Batavia; Batavia 1947

II. Noten

3.1 Nederlandse en Indonesische namen

Havenkanaal / Sunda Kelapa	Waterlooplein / Lapangan Banteng
Vismarkt / Pasar Ikan	Koningsplein / Medan Merdeka
Scheepvaartmuseum / Museum Behari	Kali Besar / Kali Besar
Kasteelweg / Jl Tongkol	Kanaalweg / Jalan (Jl) Krapu
Pinang / Arecapalm, arecanoot	Prinsenstraat / Jl Cengkeh
Binnen-Nieuwpoortstraat / Jl Pintu Besar Utara	Stadhuisplein / Taman Fatahillah
Noordwijk / Jl Ir Juanda (langs Ciliwung)	Buiten-Nieuwpoortstraat / Jl Pintu Besar Selatan
Willemslaan / Jl Perwira	Molenvliet-West / Jl Gajah Mada
Hertoglaan / Jl Pejambon	Rijswijk / Jn Veteran (langs Ciliwung)
	Citadelweg / Jl Veteran 1
	Rijswijkse Straat / Jl Majapahit

3.2 De namen kunnen verwarring opleveren. Vanaf het zuidelijk eind van de Molenvliet loopt van west naar oost een afgedamde arm van de rivier Ciliwung. Zowel langs de zuid- als de noordzijde ervan lopen wegen. Ten zuiden van de Ciliwung wordt deze Rijswijk genoemd en ten noorden van de Ciliwung Noordwijk. De wijken die door deze wegen worden begrensd hebben dezelfde naam: Rijswijk en Noordwijk.

3.3 Van Rees 1861, p. 33

III. Verantwoording der afbeeldingen

1. Velde, C. W. M.: Gezigten uit Neêrlands Indië; Amsterdam 1842 p. 5

2. Kalff, S: Bataviasche aanlegplaatsen
Uit> Tropisch Nederland mei 1929-april 1930, tijdschrift ter verbreiding van kennis
omtrent Oost- en West-Indië; Amsterdam 1929 p. 126
3. Gent, L. F. van, Penard, W. A. van, Rinkes, dr D.: Indië in woord en beeld; Batavia-Weltevreden
1924
p. 173
4. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum; Bandung 1935 afb. A 4
5. Vries, J.J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken; Batavia-weltevreden 1927 p. 199
6. Elout, C. K.: Indisch Dagboek; Den Haag 1936 p. 20
7. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
8. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
9. Godée Molsbergen, dr E. C.: Geschiedenis van de Nederlandsch Oost-Indische Compagnie en
Nederlandsch-Indië in beeld; Batavia-Weltevreden 1925 p. 45
10. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
11. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum: Bandung 1935 afb. A.1
12. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum: Bandung 1935 afb. A.2
13. Gunning, dr C. P.: Volkslectuur, Platenatlas Nederlandsch-Indië; Batavia-Weltevreden 1926 p. 19
14. Colijn, H: Neerlands Indië Land en volk, Geschiedenis en Bestuur, Bedrijf en Samenleving deel I;
Amsterdam 1911 p. 55
15. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
16. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum: Bandung 1935; afb. A.10
17. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum: Bandung 1935; afb. A.12
18. Haan, dr. F. de: Oud Batavia Platenalbum: Bandung 1935; afb. A 11
19. Vries, J.J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken; Batavia-Weltevreden 1927 p. 553
20. Vries, J.J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken; Batavia-Weltevreden 1927 p. 552
21. Heydt, J.W.: Allerneuester Geographischer und Topographischer Schau-Platz von Africa und Ost-
Indien; Wilhelmsdorff 1744 afbeelding XIX
22. Balbian Verster, J. F. L. de, Kooy-van Zeggelen, M. C.: Ons mooi Indië, Batavia oud en nieuw;
Amsterdam 1921 p. XXXVIII
23. Vries, J.J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken; Batavia-Weltevreden 1927 p. 14

Hoofdstuk 4 De cadet-sergeant De Rochemont en zijn muurbloem Hertogspark, Nieuwpoortstraat, Waterlooplein en herensociëteit Harmonie (1)

1. Residentie van de commandant, Batavia 1910

Gebouwd in 1829. Diende als woning van de bevelhebber van het Indisch Leger en tevens als hoofdkwartier. Het weg voor de residentie heette Hertog's Park, genoemd naar de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach. (2) De weg was een van de verbindingswegen tussen Koningsplein en Waterlooplein.

In juni 1851 arriveert de Indisch militair De Rochemont, zeventien jaar oud, in Batavia. In Nederland heeft hij dienst genomen bij de rijdende artillerie, maar de mogelijkheden om de officiersrang te bereiken zijn beperkt. Zijn vader is in 1837 tijdens een terugreis van Indië naar Holland overleden. Voordat De Rochemont senior met groot verlof zou gaan, functioneerde hij gedurende een aantal jaren als militair commandant te Padang op Sumatra.

In Indië heeft het opperbevel behoefte aan Europeanen, omdat de legerleiding een bepaalde verhouding wil bereiken tussen het aantal Europese en inheemse militairen. Daardoor zou men beter in staat zijn in te grijpen bij ongeregelheden. Hoewel de Java-oorlog, 1820-1825, al ruimschoots achter de rug is, zijn de herinneringen daaraan bij het opperbevel nog volop aanwezig. De Rochemont heeft gehoord dat er in Indië vraag is naar Nederlandse artilleristen met de ambitie om officier te worden. Met een getekend contract op zak vertrekt hij naar Indië.

Het afscheid van moeder, broers en zusters in Amersfoort is niet meegevallen. Moeder is weliswaar niet armlastig, maar zij heeft een innige band met al haar kinderen. In Indië zal De Rochemont regelmatig in gesprek komen met militairen die zijn vader hebben gekend en naar zijn moeder informeren. Tijdens zulke gesprekken kan de aspirant-officier, in 1851 nog sergeant-cadet, zijn emotie slechts met zeer veel moeite beheersen.

Net als Van Rees (in hoofdstuk 2) legt hij na aankomst op de rede van Batavia het hele traject van Havenkanaal naar Waterlooplein te voet af. De Rochemont wordt met zijn manschappen bij het douanekantoor "Groote Boom" afgezet en de soldaten begeven zich, op zeer gedisciplineerde wijze, om vier uur s'middags richting Weltevreden en de artilleriekazernes. Er wordt stevig gemarcheerd langs het stadhuis, door de Nieuwpoortstraat, door de Chinese handelsbuurt Pintoe Kecil en langs de Chinese wijk Glodok. Via Molenvliet en Rijswijk wordt de citadel bereikt. Met de stafmuziek voorop marcheert het detachement uiteindelijk het Waterlooplein op.

2. Gezicht op de Nieuwpoort vanuit het zuiden, Batavia 1770

De Nieuwpoort bevond zich bij het zuidelijk einde van de Binnen Nieuwpoortstraat, ongeveer op het zuidelijk deel van wat nu het plein van Stasiun Kota, Jl Jembatan Batu, is.

3. Gezicht op de Nieuwpoort vanuit het westen, Batavia 1675

4. De Binnen Nieuwpoortstraat, Batavia 1770

In de verte is de Nieuwpoort duidelijk zichtbaar. Op de voorgrond een groep psychiatrische patiënten tijdens het luchten. De met stokken bewapende lieden zijn de begeleidende verplegers, althans wat daar toen voor doorging. De tekenaar zat op de kruising van Jl Kali Besar Timur Tiga met zijn gezicht naar het zuiden.

5. De Binnen Nieuwpoortstraat, Batavia 1890

Let op de stoomtram en de Hollandse huizen rechts. Links is nog net een deel van de ommuring van het achtererf van het stadhuis te zien.

6. De Buiten Nieuwpoortstraat in zuidelijke richting, Batavia 1870

7. De Buiten Nieuwpoortstraat naar het zuiden, Batavia 1925

De tram rijdt nog steeds, maar er zijn auto's bij gekomen. De auto's houden links en de duidelijk zichtbare op de voorgrond beweegt zich richting Glodokplein bij de Chinezenbuurt.

8. De oude katholieke kerk van 1830 tot 1880, Batavia 1870

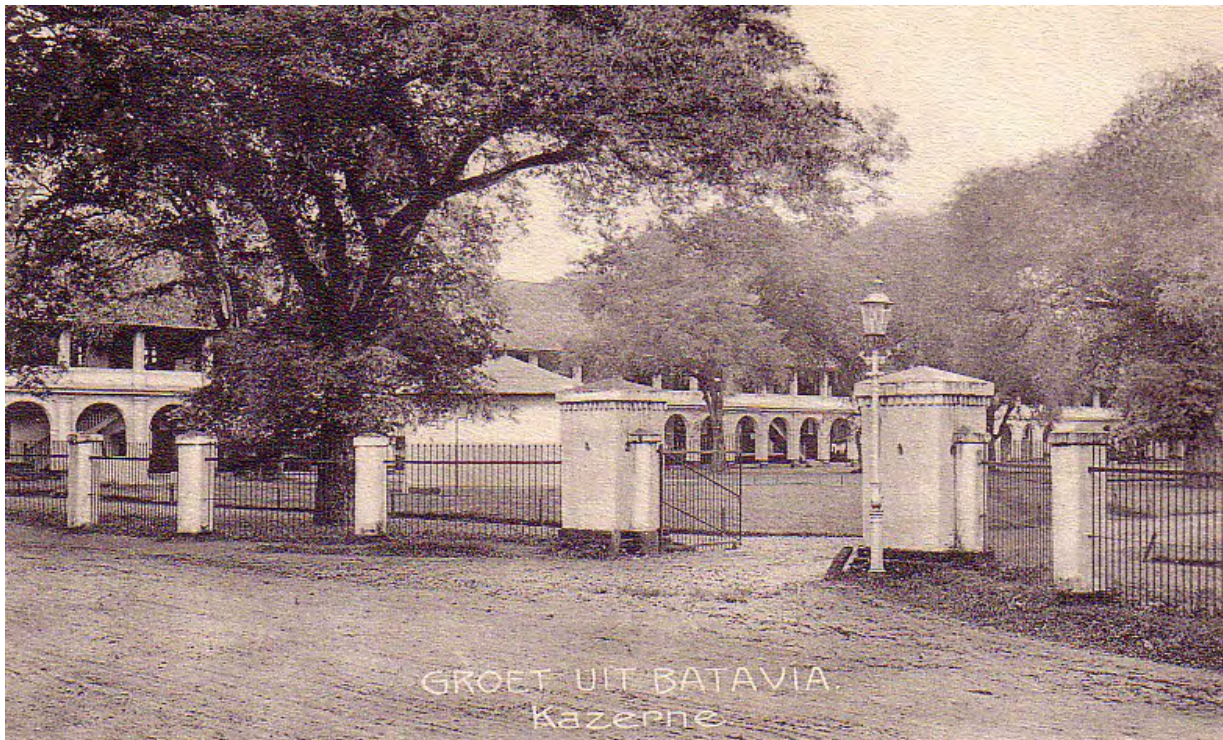
De kerk is rond 1880 geheel gerenoveerd. Helaas geschiedde dit niet vakbekwaam. In 1900 werd het gebouw afgebroken en verrees op dezelfde plaats de Katedral Katolik. Wel vakbekwaam gedaan, want hij staat er nog steeds. Links staat het Michiels Monument aan het oostelijke einde van de Willemslaan. Michiels was generaal-majoor in het Indisch Leger: een militair van top tot teen. Hij sneuvelde op Bali in 1849.

9. Hertogspark, Batavia 1925

Het classicistische gebouw recht achter het perk is het gebouw waarin vanaf 1918 de Volksraad was gevestigd. (Vergelijk het commentaar bij afbeelding 1.) Achter het complex is een deel van de kronkelige rivier de Ciliwung te zien. De Hertogslaan, die door het Hertogspark loopt, voert links naar het Waterlooplein. Naar rechts leidt de laan - langs Gereja Imanuel voorheen de Willemskerk - naar het Koningsplein.

Plotseling wordt het formeren van secties, gevolgd door “geeft acht”, “presenteren“, “hoofden rechts” gecombineerd. De officieren, met gepresenteerde sabels, de manschappen, met hun persoonlijk wapen tegen de linkerschouder, defileren in paradepas voorbij de commandant van het Indisch Leger en tevens generaal der infanterie, Zijne Hoogheid Karel Bernard, Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach. Hij heeft de fuseliers op de hoek van het Waterlooplein en de, toen al naar hem vernoemde, Hertoglaan persoonlijk opgewacht. De hertog blijkt een met medailles rijk behangen heer te zijn, gekleed in witte pantalon en uniformjas met generaalsepauletten op de schouders. De generaal, een forse en lange gestalte, wuift vaderlijk en knikt vriendelijk. Hij wordt, figuurlijk bedoeld, op handen gedragen. De militaire muziekkapel, het detachement en een grote menigte maken van de mars een feestelijke optocht. Men loopt de Arsenaalweg af, laat het Militaire Hospitaal rechts liggen en het kazerneterrein van de artillerie wordt betreden.

10. Een der kazernes bij het Waterlooplein, Batavia 1890

Deze gebouwen, volgens De Rochemont “geheel wit gepleisterd en gekleurd door het avondrood, maakten tussen het groen van het grasveld en het blauw van de heldere hemel een fraaie vertooning.” En hij vervolgt “ Terwijl ik mij hiermee verlustigde, zag ik de muziek eensklaps links uitzwenken en achterwaarts front maken. Terstond daarop hoorde ik het spelen en zingen van het lied:

Waar kan men beter zijn,
Dan bij zijn beste vrienden?

Het hoofd der colonne wendde daarop rechts en toen de eerste sectie onder het geboomte verdween, daverden hoera's, die herhaald werden, telkens als een volgende sectie de voorgaande was gevolgd. Wij hadden de kazerne van het depot bereikt.” (3)

De Rochemont volgt een opleiding op de artillerieschool in Weltevreden-Batavia. In het gebouw van de kaderschool zijn ook chambrées (4) ingericht. Elke militair heeft een houten krib voorzien van een strozak en een katoenen deken. Boven de krib is een kastje opgehangen bestaande uit twee verticale planken die door drie horizontale planken verbonden zijn. Op de bovenste plank is bestemd voor het groottenue en de onderste voor het kleintenu, alles voorzien van stamboeknummers. Naast het kastje moeten de sabel en het pistool worden opgehangen. De persoonlijke bezittingen zijn

keurig in een kist met en slot opgeborgen. Middenin de chambrée staat een tafel met voldoende stoelen.

De dag begint om vijf uur. De mannen springen uit bed, hollen naar de waterput, krijgen emmers water over zich heen, kleden zich, werken een hap rijst naar binnen, drinken een glas water (geen koffie of thee) en worden vervolgens afgemarcheerd om te exerceren.

Om acht uur moet men zich verkleden in de chambrée omdat de mannen kletsnat zijn van transpiratie. Inspectie door de luitenant-instructeur om kwart voor negen, lessen volgen tot twaalf uur en een uur pauze om de maaltijd te nuttigen. De hap is altijd steeds hetzelfde, maar calorierijk: rijst met kerrie, sajor lodeh, sambal, saté, gehakt en gezouten eendeneieren. Op zon- en feestdagen wordt kip en vis toegevoegd. Lessen, exerceren: het eindigt allemaal om zes uur s'middags. Om zeven uur volgt het avondeten: soep, boontjes, kool, vlees, bubur. Om acht uur nog eigen oefening onder toezicht in een schoollokaal, huiswerk dus. Eindelijk gaan om elf uur de lampen uit. De lezer heeft het al uitgerekend: slechts zes uur slapen!

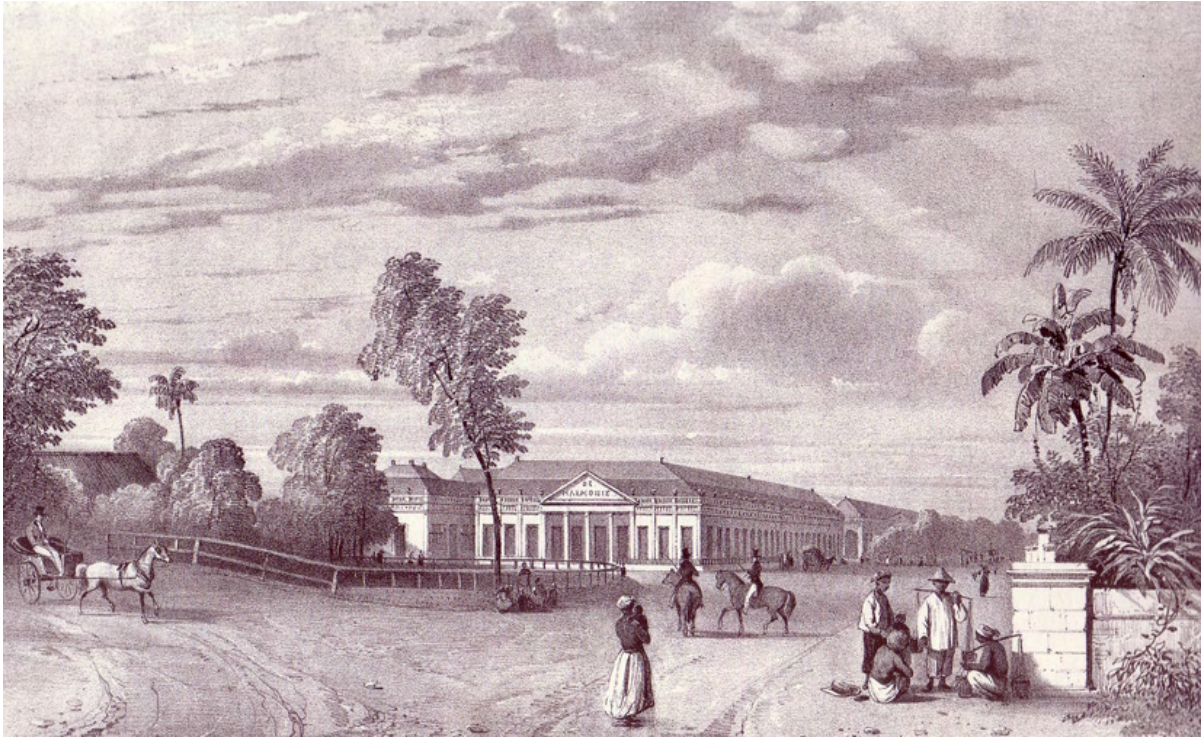
Zaterdag is een studiedag met veel huiswerk. Op zondag uitslapen tot negen uur alvorens de protestanten in parade naar de Willemskerk gaan vanwege de verplichte godsdienstoefening. De katholieken gaan naar hun eigen kerk, de ongelovigen moeten met de protestanten naar de Willemskerk marcheren om daar de kerkdienst bij te gaan wonen. Zondagmiddag en zondagavond zijn vrij en van vijf tot zeven uur genieten de mannen van de stafmuziek die voor sociëteit Concordia ten gehore wordt gebracht.

11. Waterlooplein, Batavia 1850

Na verloop van enige maanden wordt op 19 februari 1852 de verjaardag van koning Willem de Derde gevierd. De gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië Duymaer van Twist, daarginds fungerend als een soort onderkoning, vervult bij de festiviteiten een belangrijke rol. De viering kent in Batavia vaste onderdelen:

1. Een grote militaire parade, s'morgens om zeven uur op het Waterlooplein. Militairen en de schutterij van Batavia defileren voor de gouverneur-generaal.
2. Een audiëntie om tien uur in het paleis van de gouverneur-generaal voor hogere ambtenaren, officieren en overige notabelen woonachtig te Batavia.
3. Een galabal en souper in de herensociëteit Harmonie 's avonds om acht uur te geven aan de ingezetenen van Batavia door de gouverneur-generaal op kosten van het gouvernement. De herensociëteit is dan ook voor dames geopend, omdat het anders maar een eenzame aangelegenheid zou worden. Het aantal uitnodigingen aan heren en dames bedraagt 3.000!

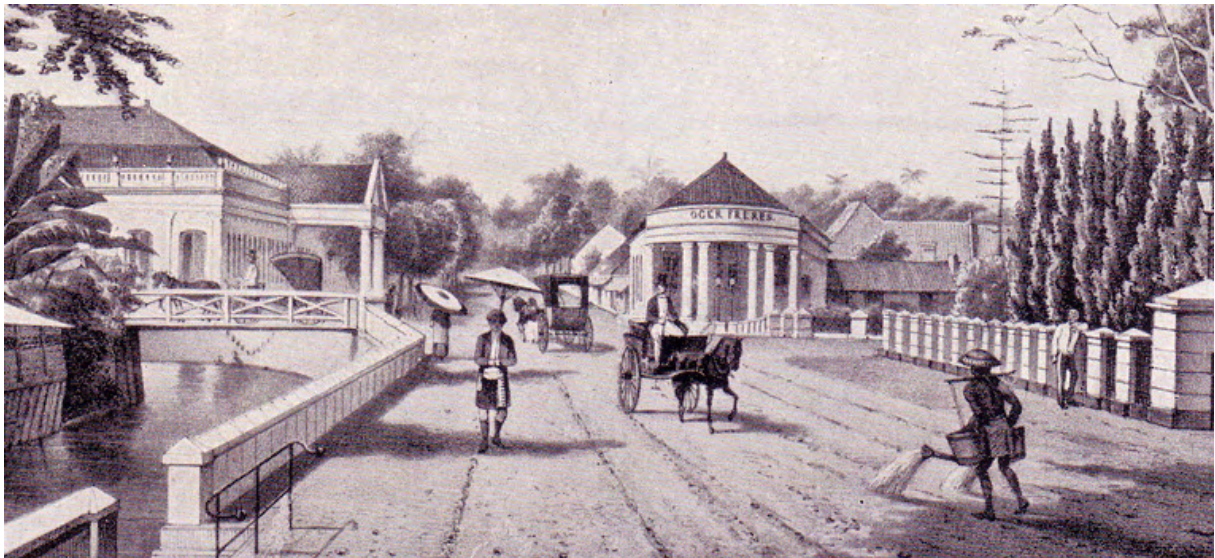

12. Harmonieplein, Batavia 1842

Het rijtuig links verlaat Noordwijk. Langs deze weg loopt een kanaal, een arm van de rivier Ciliwung. De twee ruiters staan op een oversluizing van de Ciliwung. Het klassiek aandoende gebouw is de herensociëteit Harmonie. Deze weg voor de sociëteit, dus aan de zuidelijk zijde van de Ciliwung heet Rijswijk. Noordwijk en Rijswijk zijn tevens de namen voor de aangrenzende buurten. Rijswijk was chique, Noordwijk een stuk minder.

13. Harmonieplein, Batavia 1920

14. Harmonieplein, Batavia 1840

Rechts de exclusieve modezaak van de firma Oger Frères, die in 1925 haar honderdjarig bestaan vierde. Recht voor ons, tussen de Harmonie en Oger Frères begint de Rijswijkse straat. Deze straat werd begrensd door de duurste winkels van Batavia. De tekenaar zat op Molenvliet west

15. Harmonieplein en Rijswijkse Straat, Batavia 1890

Links weer herensociëteit Harmonie en rechts Oger Frères.

16. Rijswijkse straat, Batavia 1900

17. Harmonieplein, Batavia 1930

18. Harmonieplein, Jakarta 1950

Nu valt de geboortedag van Willem III niet zo gelukkig! In Nederland is het dan meestal ongelooflijk koud en in Indië ongelooflijk heet. De natte moesson verandert in februari Java in een groot stoombad. En inderdaad! Nummer 1, de grote parade, zou hiervan veel hinder kunnen ondervinden. Het grasveld van het Waterlooplein is gedurende de nacht van 18 op 19 februari 1852 door tropische donderbuien in een groot meer herschapen. Het kanon van de citadel Prins Frederik kondigt, zoals gebruikelijk, de dageraad aan. Drie extra schoten maken Batavia er op attent dat de parade niet doorgaat om duidelijk te maken dat het militaire schouwspel in het water dreigt te vallen. Van nummer 2, de audiëntie ten paleize langs het Koningsplein - die niet door militairen beneden de rang van officier mag worden bijgewoond - ziet De Rochemont alleen de optocht.

Het onderkomen van de gouverneur-generaal bestaat uit twee gebouwen gelegen op een langgerekte kavel: het zogenaamde "hotel" langs Rijswijk en het paleis daarachter met zijn voorzijde grenzend aan het Koningsplein. Het zou uiteraard veel tijd en kosten besparen als Duymaer van Twist via de tuindeur het "hotel", zijn slaapgelegenheid, zou verlaten om vervolgens snel via de achterzijde van het paleis door de keuken binnen te schuiven. De gebouwen zijn immers slechts door een prieel van elkaar gescheiden! Maar de gouverneur-generaal vindt dat je in ambtskostuum nu eenmaal niet door tuinen en keukens kan gaan rennen. Daarom maakt elke gouverneur-generaal er liever een indrukwekkende rijtoer van. Uiteraard niet door tuin en keuken, maar wel ruimschoots buitenom.

Duymaer van Twist is vanwege de noodzakelijke plechtstatigheid (5) gezeten in een staatsiewagen met zes paarden. Er wordt geëscorteerd met inzet van de cavalerie in een stapvoets tempo, want de menigte Europeanen, Indo's, Chinezen, Indiërs, Ceylonezen, Arabieren en inheemsen is groot. De route gaat van Rijswijk via Citadelweg, Willemslaan, Waterlooplein, Hertoglaan naar het Koningsplein. Vijf uur later gaat het langs dezelfde route en een enigszins geslonken menigte weer terug.

Begin februari 1852 maakt een dienstdoende docent-instructeur van de kaderschool bekend dat er voor cadetten met de rang van sergeant een beperkt aantal toegangskaarten voor nummer 3 in ons overzicht hierboven, het jaarlijkse galabal in de Harmonie, beschikbaar is. Na enig overleg en via loting is De Rochemont een der gelukkigen. Hij mag naar het festijn. De uitnodiging is een gelithografeerde kaart van "ivoor carton", waarop met fraaie letters het volgende staat te lezen.

Namens den
Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
heeft de Resident van Batavia de eer, den Heer
J. I. de Rochemont
Sergeant-volontair der artillerie,
te noodigen op een Gala-Bal en Souper, te geven
op 's Konings verjaardag, 19 Februarij 1852, in het
sociëteitsgebouw de Harmonie.
Aanvang 's avonds 8 uur. (6)

Probleem is dat De Rochemont niet over een gala-uniform beschikt. Een vriend in de kazerne wel en deze collega wil de kleding graag ter beschikking stellen. Echter de lengte van De Rochemont telt 175 centimeters - hij is lang en fors voor zijn tijd - en zijn kameraad slechts 165 en de kameraad is bovendien wat smaller van bouw. De Rochemont durft niet te weigeren, want zijn vriend, een aardige vent, is ijdel en wil absoluut niet weten dat hij klein van gestalte is. Op 19 februari hijst de sergeant-volontair zich in het te nauwe pak en krult zijn voeten in de veel te kleine schoenen.

"Verlakte schoenen met koperen knopsporen, witte spanbroek van Russisch leer, fijn laken buis met vergulde knopen en fluweelen wingsen, wit zijden handschoenen, en een als een spiegel blinkenden sabelkoppel." (7) Fraai, dat wel! Als militair is De Rochemont gewend aan: buik in, borst vooruit. Echter met deze kleding aan het lijf moeten zowel borst als buik worden ingetrokken en als onze held gaat zitten, lijkt het voor de toeschouwer alsof hij last van steenpuisten heeft. De Rochemont probeert zijn lijden als een daad van vaderlandsliefde te zien.

Om zeven uur 's avonds haalt een huurrijtuig De Rochemont op. Al op de Sluisbrug, als er nog ongeveer een kilometer te gaan is, komt het rijtuig in een file van genodigden terecht en gaat het stapvoets verder. De politie heeft voorgeschreven dat alleen de rijtuigen komend van de Molenvliet tot het Harmonieterrein worden toegelaten. Door deze voorrangsregel beweegt het verkeer in Noordwijk zich in slakkengang langs de Ciliwung.

Het gedrang langs de Molenvliet wordt zo groot dat het verkeer te Noordwijk geheel tot stilstand komt. De Rochemont stapt uit en gaat te voet verder, dat wil zeggen: hij springt over plassen, duikt onder paardenhoofden door, zigzagt tussen bezoekers.

De Harmonie is versierd en geïllumineerd. De deuren staan wagenwijd open, zodat de chique elite zich door het volk kan laten bewonderen. Het inwendige van de Harmonie is, behoudens enige zalen, door pilaren verdeeld in hoge zuilengangen die op 's konings verjaardag als balzalen zijn ingericht. De buitenzijde van de sociëteit bestaat grotendeels uit een gaanderij die langs het gebouw met pilaren wordt ondersteund. Van deze gaanderij kan de bezoeker via enige traptreden de Rijswijkse Straat, Rijswijk, Molenvliet en de tuin bereiken. In de tuin zit nu onder een afdak een militaire kapel zijn uiterste best te doen. Waar mogelijk zijn planten en bloemen aangebracht.

Langs de muur van een van de balzalen zijn vier lange tafels voor het souper in de lengte tegen elkaar geschoven. Een vijfde tafel met dezelfde lengte staat apart. Deze vijfde tafel is bestemd voor de gouverneur-generaal Albertus Jacob Duymaer van Twist en de belangrijkste hoogwaardigheidsbekleders met hun dames. Natuurlijk is lang niet genoeg ruimte aan de andere tafels, zodat het souper bij gedeelten naar binnen gewerkt moet worden.

Om elf uur zal Duymaer van Twist zich met zijn gevolg aan de dis zetten. Hij is dan gewoon om rond twaalf uur naar zijn "hotel" te Rijswijk te vertrekken gevolgd door tafelgenoten en helaas ook zijn ceremoniemeesters. Vervolgens moet iedereen maar zien hoe aan de kost te komen, zodat de boel altijd al snel in het honderd loopt.

Zover is het nog niet. Na het vallen van het avondschoot van de citadel, om acht uur, bereikt de gouverneur-generaal met zijn echtgenote, gezeten in een open landauer die wordt voorafgegaan door veel cavalerie, de hoofdingang. De stafmuziek speelt het Wilhelmus, dat door iedereen uit volle borst wordt meegezongen. De hoera's zijn niet van de lucht.

De landvoogd bereikt een voor hem bestemde estrade met baldakijn. De dames en heren defileren als pauwen, blijven even voor hem staan en proberen een ingestudeerde buiging uit. Halverwege de optocht krijgt Duymaer van Twist er genoeg van, stapt van de estrade en biedt de echtgenote van de vice-president van de Raad van Indië zijn arm. Mevrouw Duymaer van Twist krijgt hetzelfde aanbod van de vice-president. Gedurende een kwartier wandelen zij zalen rond en worden handen geschut. Vervolgens geeft de landvoogd het teken dat er kan worden gedanst.

De Rochemont begint zich wat teleurgesteld te voelen. Hij heeft honger en, romantisch als de zeventienjarige is, heeft hij gehoopt met een aardige dame te kunnen souperen, spreken en dansen om vervolgens in de kazerne heerlijk verder te kunnen dromen. Niets van dit alles komt terecht en met zijn ziel onder de arm loopt hij de zaal in die met speeltafels voor het kaartspel is ingericht.

Een gepensioneerde kapitein van de infanterie, Phaff is zijn toepasselijke naam, merkt dit op, knoopt een vriendelijk praatje met hem aan en stelt hem aan zijn oudste dochter voor. Juffrouw Phaff is gezeten een stoel, onderdeel van een lege rij zitplaatsen. Nog voor De Rochemont enige hoffelijke woorden tot haar heeft kunnen richten, staat zij op en klemt hem - omdat zij terstond wil gaan dansen - tussen linkerarm en boezem. Toch is dit voor De Rochemont niet in alle opzichten een heerlijke ervaring.

Op de boezem is buitengewoon weinig kritiek mogelijk, maar juffrouw Phaff blijkt 1.90 meter lang te zijn en de neiging te hebben om met haar linkeroog naar haar rechterbeen te kijken. Met haar rechteroog is het omgekeerde het geval. Haar blonde

haar draagt zij op zolder en die zolder is ook nog eens afgetopt met iets dat op een bloemenkrans lijkt. Ook is juffrouw Phaff van top tot teen met linten en strikken afgezet. Haar robe laat gespierde schouders bloot en is diep uitgesneden. Dit laatste is een door het hoogteverschil veroorzaakte aangename bijkomstigheid voor de jonge militair.

Het dansen kost De Rochemont de grootste moeite. Juffrouw Phaff neemt forse passen en de sergeant-volontair zit nauw in zowel pak als schoenen. Dit pak en het feit dat zijn danspartner hem met kracht vasthoudt, als ook de omstandigheid dat daardoor zijn uitzicht tot haar rijke rue d'amour wordt beperkt, geeft de toeschouwers nu niet bepaald de indruk dat het stel de balzaal soepel rond walst. In de schoenen zitten zijn voeten als vuisten geklemd en helaas gaat juffrouw Phaff daar met enige regelmaat op staan.

De Rochemont probeert zijn dame er op attent te maken dat hij uitgeput raakt, maar hij kan gezien zijn benarde situatie slechts wat geluidjes geven. Juffrouw Phaff vat dit op haar wijze op. Terwijl de held zich met zijn rechterarm krampachtig om haar middel klemt om niet als een zak neer te ploffen, zegt zij met de stem van een dragonder: "Geduld toch, lieverd. Straks in de tuin mag je het echt wel! Ik beloof het je."

Vanwege de omstandigheid dat juffrouw Phaff hem nog steeds met vuur het uitzicht belemmert, merkt De Rochemont te laat dat hij bezig is naar adem te happen juist vlak voor de estrade waar de gouverneur-generaal en zijn gezelschap hun voornaamheid staan uit te stralen. Duymaer van Twist, die als een enorm chagrijn bekend staat, lacht voor het eerst sinds zijn aankomst in Indië hartelijk in het openbaar. Met grote inspanning probeert De Rochemont zijn, letterlijk en figuurlijk, in hoger sferen verkerende dame naar een hoek van de zaal te dirigeren. Had hij het maar niet geprobeerd, want hij scheurt duidelijk hoorbaar uit zijn broek met een geluid dat voor velerlei uitleg vatbaar is. Dan krijgt de kapitein Phaff hem weer in het vizier.

De kapitein loopt nu innig gearmd met zijn jongste dochter, die hij met een ondeugende knipoog aan De Rochemont voorstelt. Ook deze dochter is fors en zij heeft veel weg van Simson die met snode voornemens op zoek is naar Filistijnen. Niet bepaald het voorbeeld van die verrukkelijke vrouw uit de nachtelijke dromen van De Rochemont. Helaas wil ook de jongste telg dansen. Dit geeft zij aan met een stem klinkend als een bas, een stem die van onder uit haar maag lijkt te komen. Het zit alweer niet mee. De volgende dans, een galop, wordt ook als zodanig uitgevoerd. Helaas leidt ook de jongste dame Phaff de kadet onverbiddelijk langs de estrade! Duymaer van Twist ziet hen al van verre aankomen. Zijn gebruikelijk chagrijn maakt weer plaats voor tomeloze vreugde. Met een joviale armzwaai en een enorme slok uit zijn glas champagne maakt hij zijn gezelschap attent op de naderende curieuze gemakelijkheid. Hun hoogmogenden houden elkaar vast van pret en moedigen het koppel aan. Van Twist haalt snikkend zijn zakdoek te voorschijn, de tranen lopen hem over de wangen, hij kan niet meer.

De oudste dochter neemt het zo snel mogelijk over. Zij is vast besloten de sergeant naar de tuin te sleuren. Maar nu maakt De Rochemont een buiging voor kapitein Phaff en zijn kolossen en kondigt tot hun grote teleurstelling zijn vertrek aan. Hij holt de Harmonie uit, rent over Rijswijk langs de Ciliwung, doet in recordtempo Sluisbrug, Hertoglaan en Arsenaalweg en bereikt veilig maar buiten adem de kazerne. De Rochemont neemt zich voor nooit meer de fout te maken om te verlangen naar gezelschap waarin hij gezien rang of leeftijd niet thuis hoort.

I. Geraadpleegde literatuur

1. De Rochemont, J. I. de: Rudolf van Meerkerke, van het regiment rijdende artillerie naar het Oost-Indisch leger.
2. Merrilees, Scott: Batavia in nineteenth century photographs; Richmond Surrey England 2000

II. Noten

- (1)
- (2) Voor 1829 bevond deze residentie zich op de plaats waar nu de Katedral Katolik staat. De omgeving van het nieuwe onderkomen van de legercommandant werd Hertogspark, genoemd naar hertog Bernhard van Sachsen-Weimar-Eisenach (1792-1862). Hij was opperbevelhebber van het Indisch Leger van 1849 tot 1851. In 1918 werd de residentie verplaatst naar Bandung. De oude residentie werd zetel van de Volksraad, een adviesorgaan ten behoeve van de gouverneur-generaal. Na 1949 diende het gebouw tijdelijk als onderkomen voor het Indonesisch parlement: Gedung Pancasila. Het gebouw staat er nog. De open ruimten in de omgeving zijn volgebouwd.
- (3) De Rochemont, p. 83 en 84
- (4) Chambrée is een ouderwets militair woord voor slaapruijnte.
- (5) De lezer moet deze rijtour beschouwen als een substituut voor konings- dan wel koninginnedag. In Indië was de behoefte aan dergelijke uitingen van nationale eenheid bij de Europeanen, Indo's en een deel van de inheemsen zeer groot.
- (6) De Rochemont, p. 130
- (7) De Rochemont, p. 133

III. Verantwoording der afbeeldingen

1. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
2. Tekening door Johannes Rach, gepubliceerd 1777
Uit> Haan, dr F. de: Oud Batavia, platenalbum; Bandoeng 1935, afb. K13
3. Nieuhof, J.: Gedenkwaardige Zee en Lantreizedoor de voornaemste landschappen van West- en Oost-Indien, deellI; Amsterdam 1682, p. 302/303
Uit> Stapel, F. W.: Geschiedenis van Nederlandsch Indië; Amsterdam 1930, p. 130
4. Tekening door Johannes Rach, gepubliceerd 1777
Uit> Haan, dr F. de: Oud Batavia, platenalbum; Bandoeng 1935, afb. K 20
5. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
Ook in > Colijn, H.: Neerlands Indië deel I; Amsterdam 1911 p. 58
6. Vries, J. J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken-1927; Batavia Weltevreden 1927 p. 535
7. Vries, J. J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken-1927; Batavia Weltevreden 1927 p. 549
8. Vries, J. J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken-1927; Batavia-Weltevreden 1927 p. 354
9. Vries, H. M. de: The importance of Java from the air; Batavia-Weltevreden 1928 p. 33
10. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen
11. t/m 18 Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

Hoofdstuk 5 De heer Van Maurik en zijn executie Padang, Batavia's Hotel Wisse en Kali Besar (1)

In 1896 vaart de schrijver en voordrachtskunstenaar Justus van Maurik, telg uit een geslacht van sigarenfabrikanten, op het s.s. Amalia na een reis van veertig dagen Emmahaven, nabij Padang op Sumatra, binnen. (2) Stoomschepen doen in die tijd tijdens hun reis van en naar Europa Emmahaven aan om kolen in te nemen. In de omgeving van Padang worden kolen gedolven en in Emmahaven is een enorme terminal ten behoeve van overslag in gebruik (afb. 12). De schepen blijven enige dagen in de haven en dit geeft passagiers de gelegenheid om de omgeving te verkennen.

Van Maurik wordt door een goede kennis 's morgens vroeg met een koets van boord gehaald en zij rijden naar de woning van de gastheer. In de tuin van het huis staat een comfortabel paviljoen voor gasten met uitzicht op de oceaan. Hier logeert de schrijver enige dagen tot de Amalia het sein van vertrek zal geven.

Na de auteur te hebben voorgesteld aan de familie gaat de heer des huizes naar kantoor en Van Maurik besluit een dutje te gaan doen. Het bed is zo groot dat een compleet gezin er in kan slapen. In Indië zijn de heren gewend te slapen zonder dekens en lakens en gekleed in slaapbroek en kebaya. Er zijn wel hoofdkussens en er is een langgerekt rolkussen. Dit laatste wordt in Indië guling genoemd en zou moeten dienen om het liggen comfortabeler te maken.

"Hoe" is moeilijk uit te vinden. Als Van Maurik na enige maanden naar Europa terugkeert, vraagt hij zich nog steeds af wat het nut van een guling is. Dat het rolkussen tegenwoordig in Indonesië beter bekend is als wanita belanda of "de Hollandse vrouw", verschaft de lezer wellicht enige verklaring. Dit attriboot van de Indische slaapkamer prikkelt, vermoedelijk, nachtelijke fantasieën van eenzame koloniale. Trouwens: guling gantang betekent rollebollen. Hetgeen in de dezelfde richting wijst.

1. Grevekade, Padang 1915

De heuvel, die recht voor ons in zee steekt, is de Apenberg. Gefotografeerd is de monding van de Moera of Padangrivier. Deze was voor zeeschepen niet bereikbaar. Daartoe werd enige kilometers naar het zuiden, in de Koninginnebaai, Emmahaven ingericht. De rij pakhuizen met de opvallende rode daken zijn koffiepakhuisen van de Nederlandsche Handelmaatschappij. De pakhuizen zijn opgericht in de eerste helft van de negentiende eeuw.

De guling is natuurlijk ook te gebruiken om in bed de huid van transpirerende ledematen niet te laten plakken. Het rolkussen kan tussen de knieën of de armen worden geplaatst.

Rond twaalf uur wordt in Indië uitgebreid gedineerd. Van Maurik is dan al weer uitgeslapen en maakt voor het eerst kennis met een uitgebreide rijsttafel. De rijsttafel aan boord van de Amalia was maar een staaltje van amateurisme geweest. In het huis van de gastheer kan het, net als elders in Indië, niet op: rijst, sambals, kippenharten, kippenmagen, kippenlevers, verse Spaanse pepers, garnalen, rundvlees, vis, kroepoek, frikadellen, kool, geraspte kokosnoot, groenten en nog veel meer. Van Maurik neemt zelfs gras in de kerriesaus waar. De auteur heeft trek en beseft niet, dat hij - als zijn schranspartij een gewoonte gaat worden - het gevaar loopt daardoor op den duur net zo corpulent te worden als de meeste totoks in de Oost. Een rijsttafel vertegenwoordigt een van de zeven hoofdzonden. Hij geeft de gelegenheid om in dertig minuten een hele serie diners af te werken. Van Maurik beseft dit, maar laat zich niet weerhouden.

s' Avonds gaat de auteur met zijn gastheer naar sociëteit De Eendracht. De sociëteit is enige kilometers landinwaarts in Padang te vinden, gelegen aan de – hoe kan het anders – Sociëteitsweg. De Sociëteitsweg op zijn beurt grenst een plein af dat het gemeentebstuur niet zonder zelfoverschatting het Plein van Rome als officiële benaming heeft gegeven.

In Indië is de “soos” voor de kolonialen het ontspanningsoord bij uitnemendheid. Helaas voor de meer fijngevoeligen is het instituut ook onvermijdelijk en onontkoombaar. Europeanen hebben daarginds een niet te stillen behoefte aan bals, muziek, toneel, verkleedpartijen en conference-achtige lezingen. Er wordt veel sterke drank genuttigd en mede daardoor worden er tevens veel schuine moppen getapt als er geen dames in de buurt zijn. Elke soos in Indië heeft een voorgalerij met zogenaamde kletstafels, waar uitsluitend heren plaatsnemen die zich vervolgens niet als zodanig gedragen.

De sociëteiten van Padang, De Eendrachten en Ons Genoegen (3), zijn mooi, maar in dezelfde stijl gebouwd. Zij bevatten een zaal waar 200 tot 300 personen kunnen plaatsnemen. Belangrijk is, zoals gezegd, de voorgalerij. Van Maurik belandt daar, bij De Eendracht dus, in een stoel bij een kletstafel en doet voor de anderen niet onder.

De volgende dag wordt per trein een bezoek gebracht aan de Aneikloof, Padang Pandjang en Fort De Kock. Speciaal voor Van Maurik wordt een directiewagon aan de trein gekoppeld.

2. Handelskade, Padang 1880

De Handelskade is het verlengde van de Grevekade in westelijke richting, d.w.z. landinwaarts.

3. Soldatenvrouw, 1890

Van Maurik keert weer terug naar Padang. Twee dagen voor de doorreis naar Batavia klopt 's morgens vroeg de gastheer op de deur van het gastenpaviljoen. Of Van Maurik zin heeft mee te gaan naar Emmahaven. Daar wordt een stoomboot in gereedheid gebracht voor vertrek naar de havenplaats Olehleh in Atjeh. De boot zal een detachement van ongeveer 700 militairen, kettinggangers, vrouwen en kinderen vervoeren en het geheel is het bekijken waard. Daar heeft de schrijver zeker zin in en per trein gaat het gezelschap naar Emmahaven.

Op de kade wemelt het van de Maleiers, Chinezen, Arabieren, Klingalezen, sjouwende koelies en militairen. De soldaten maken front op de kade en marcheren groepsgewijs aan boord. De groepjes worden begeleid door de vrouwen van de militairen en hun kinderen. De vrouwen zijn zwaar beladen: zowel met pakken en manden als met zuigelingen in een draagdoek, slendang genoemd. Deze, zonder uitzondering inlandse, soldatenvrouwen volgen in de kolonie hun man. Veelal is er van een huwelijk geen sprake. Zo'n ongehuwde soldatenvrouw, een njai, blijft bij haar inlandse of Europese man. Wat dat betreft is er, praktisch gezien, geen verschil met het leven van een gehuwde.

Als de man sneuvelt, mag zij met een ander - soms een veel jongere soldaat - het ongehuwd samenleven voortzetten. Lukt het niet een man te vinden, dan moet de njai de kazerne, waar haar ooit een plaats is toegewezen, verlaten en terugkeren naar de kampong. De kinderen neemt zij dan mee. Ook bestaat de mogelijkheid de kinderen in weeshuizen van het gouvernement onder te brengen. Uiteindelijk komen de wezen dan weer in het Indisch leger terecht. Laten wij naar Van Maurik terugkeren!

4. Groep kettinggangers in 1880 (4.4)

De begeleidende soldaten lopen blootsvoets. Voor inlandse soldaten in het Indisch leger, voor 1890, was dit niet ongewoon.

5. Handelskade met het kantoor van de firma Van Houten Steffan, Padang 1910
 Waar de firma zich mee bezighoudt weet ik niet.

6. Deel van de handelskade, Padang 1910
 Dit deel ligt in het verlengde van de Grevekade die op afbeelding 1 te zien is.

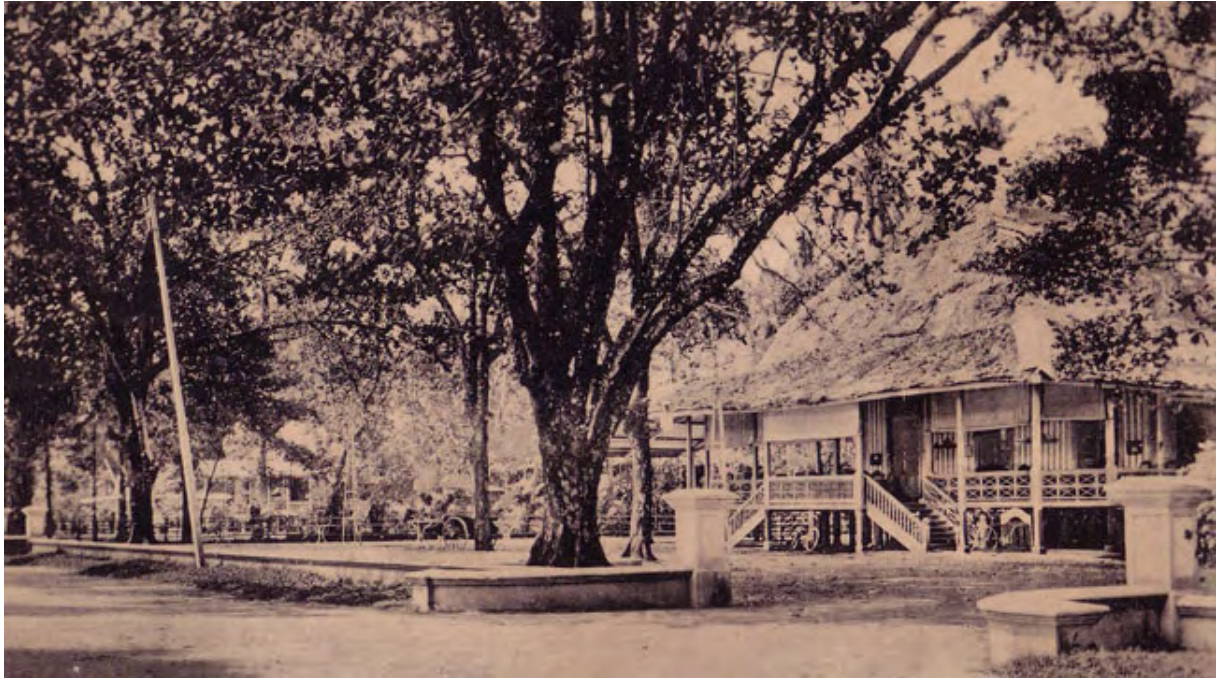
7. Kantoren van de gouverneur, Padang 1910

De kantoren zijn gelegen langs het westelijk deel van de Handelskade, die op dit punt de Nipalaan kruist. Later is op deze plaats, recht achter het Greve-Monument, het kantoor van de Javasche Bank gebouwd. W. H. de Greve (1840-1872) is de ontdekker van de steenkolenvelden te Ombilinin in de Padangse Bovenlanden. (4)

8. Justus van Maurik voor het huis van zijn gastheer, Padang 1896

Links van het hoofdgebouw staat het gastenverblijf. Het huis moet langs de Strandweg hebben gestaan.

9. Sociëteit "De Eendracht", Padang 1910

Rechts de Sociëteitsweg. De Eendracht staat op het Plein van Rome. Ik heb geen idee waarom men destijds deze naam heeft bedacht.

10. Kampong Djawa (Kampong Java), Padang 1890

Een wijk met Javaanse migranten gelegen vlak ten noorden van het Plein van Rome

Hoofdingang Passar Malam.

11. Poort met toegang tot Passar Djawa, Padang 1890

De pasar is gelegen tussende Raaffweg, Balai Baroe, Kampoeng Djawa en een straat die Pasar Djawa heet. De poort is er niet meer.

12. Emmahaven, Padang 1910

Links van het midden de kolenterminal. Over de terminal rijdt een kolentreintje met rookkolom. Emmahaven ligt aan een inham, Koninginnebaai genoemd. De foto is genomen met de rug naar de Indische Oceaan. Dus naar het noordwesten in de richting van kampong Telukkabung.

De officieren aan boord houden zich in deze vroege ochtend bezig met het ontkurken van enige flessen geestrijk vocht en heffen een glas, zelfs meerdere malen, met degenen die hen vaarwel zeggen. Tussen de officieren bewegen zich kooplieden met allerlei waar. De handelslui worden met overtuiging weggevloekt. Overigens gaat alles er rustig aan toe. Bij de meer ondergeschikte militairen en hun gezinnen is zelfs een goochelaar actief. Temidden van de niet ongezellige rommeligheid maken inlandse matrozen het schip voor vertrek gereed.

13. Kettinggangers, ook wel kettingberen genoemd

Op de steiger nadert onder politiegeleide een stoet bonte figuren. Voorop, naast een cipier, loopt een Maleier van middelbare leeftijd met kleurige tulband en met bloemen versiert. Deze man van goeden huize heeft zijn vrouw vermoord. Zij is een stuk jonger dan hij en kan het lonken niet laten. Haar echtgenoot kent geen pardon, hakt haar in mootjes en begraaft haar in de sawah. Nu wordt hij aan boord van een schip met bestemming Batavia gebracht om daar twintig jaar dwangarbeid te gaan verrichten. De familie doet hem uitgeleide en geeft hem mandenvol versnaperingen mee. De cipier draagt zijn handboeien en praat opgewekt met de moordenaar. Hier moet de lezer zich niet over verbazen! In het algemeen zijn goede relaties er om te koesteren en dit geldt,

als salaris niet veel voorstelt, in het bijzonder voor relaties in het provinciale Padang.

Intussen nadert ook een grote groep kettinggangers, ook wel kettingberen genoemd vanwege hun bruine kleding. De meesten dragen gereedschap en manden, sommigen hebben een ijzeren band om de hals. De mannen - veroordeelde misdadigers die bij het leger worden ingezet - worden door escorterende politie-oppassers aan boord afgeleverd bij een korporaal.

Een stuurman kondigt vertrek aan. Er worden eerst nog veel tranen vergoten. Hartstochtelijk worden monden gekust. Lieve woorden voor de achterblijvende echtgenotes en knuffels voor de kinderen maken het vaarwel moeilijk. Even blijkt dat de militaire stoerheid van de officieren maar een buitenkant is. De laatste omhelzingen zijn gulzig. Deze aanraking van een zacht vrouwenlijf kan immers hun allerlaatste ervaring van tederheid zijn. De vrouwen blijven heel lang wuiven tot de

zwarte rookpluim van het schip aan de horizon is verdwenen en dan blijft het op de kade ook heel lang erg stil.

14. Tederheid

Van Maurik zet zijn reis voort naar Batavia. Alles verloopt naar wens, nu de aankomst nog. In Padang is hem door zijn kennissen medegedeeld dat in Batavia een bediende van Hotel Wisse hem op de kade zal opwachten.

Het zit echter niet mee. De boot stoomt haven van Batavia Tandjong Priok (5) binnen. Na lang wachten wordt de loopplank uitgelegd. Europeanen, maar vooral Chinezen en Javanen, staan op de kade. Familieleden, collega's, koelies, bedienden, koetsiers verdringen zich om tuans, nyonya's en hun kroost. Passagiers spoeden zich met hun afhalers naar Grand Hotel Java, Hotel Des Indes, Hotel der Nederlanden, Marinehotel, Hotel Ort, naar de warme familiekring: noem maar op. Men beveelt, men buigt, men omhelst, men weent. Van Hotel Wisse wordt helaas niets vernomen. Van Maurik wordt het zat en loopt wat sikkeneurig de loopplank weer op als een gedistingeerd heer hem op de schouder tikt.

Hij blijkt de secretaris van de vrijmetselaarsloge "De Ster in het Oosten" in Batavia te zijn. De leden van de loge zijn van zijn aankomst op de hoogte. Ook Van Maurik is vrijmetselaar en heeft zijn komst vanuit Nederland aangekondigd. Echter het gezicht van de globetrotter was in Batavia niet bekend. Een aantal vrijmetselaars is oude tijdschriften gaan doorbladeren en geeft de secretaris, die zich naar de haven wil spoeden, een uitgeknipt portret uit Eigen Haard mee. De secretaris haast zich naar de haven en heeft tijd nodig om het juiste gezicht in de slinkende menigte te herkennen.

De zenuwen komen tot rust. Van Maurik is in goede handen. De heren stappen in station Tandjong Priok in de trein. De wagon is gloeiend heet, zodat ze gebraden en wel uitstappen in station Gambir, Batavia-Weltevreden, langs de oostzijde van het Koningsplein.

Met een koetsje gaat het - langs Koningsplein Noord, door de Rijswijkse Straat, over het Harmonieplein en dan via een brug over de Molenvliet - naar Hotel Wisse dat is gesitueerd bij het zuidelijk einde van Molenvliet Oost. Het hotel staat tegenover Hotel des Indes en op 300 meter afstand van de herensociëteit Harmonie, die evenals de militaire en tevens burgerlijke sociëteit Concordia bij het Waterlooplein, een zeer comfortabel ingerichte soos is. Koningsplein en Waterlooplein bevinden zich op wandelafstand.

Het hotel bevalt goed. Het eten is prima. En dat alles voor de prijs van vijf Indische guldens per dag. Van Maurik is blij een tijdje van de Europese hotelfolklore verlost te zijn. Portiers die gekleed gaan als admiraals in groot tenue, zijn in Indië niet te vinden. Bedienden die door taxaties van uiterlijk van de gasten en hun bagage de omvang van de fooi schatten, zijn hier ook niet. Bedienden zijn dommelende Javanen die bij de voorgalerij zitten te dutten en die uitsluitend reageren op stemverheffing. Ook in hotel Wisse drinkt op die voorgalerij de clientele zich elke avond met luister een stuk in de kraag.

De mandur is een soort oberkelner die men te vriend moet houden, maar met fooien springt onze gast zuinig om. De kamers van Hotel Wisse bevinden zich in bijgebouwen om een tuin. Elke kamer heeft een veranda. In het hoofdgebouw bevindt zich de eetzaal. Deze is in Hotel Wisse geheel Europees ingericht. Dit geldt niet voor de keuken. Hotel Wisse heeft een Europese en een inlandse keuken. Van de eerste niets dan goeds.

Maar van de tweede weet Van Maurik het een en ander te vertellen. Die keuken is een treurig onzindelijk hok zonder schoorsteen. Het fornuis bestaat uit opgestapelde stenen. Walm verdwijnt via kieren en deuren. Inlandse kokkies zijn even vettig als hun pannen. In het duister worden geheimzinnige zaken samengesteld: "onooglijke viezigheden, die later onder de weidse naam van sambals bij de rijsttafel dienst doen". Zweet en stof mengen zich uitbundig met de spijsen. De kokkies ruiken hun leven lang naar "de klapperolie, de trassi, de visch of garnalen, de sterke kruiden en ranzige vettigheden die ze kwistig gebruiken om een smakelijke rijsttafel te kunnen afleveren". Aldus Van Maurik.

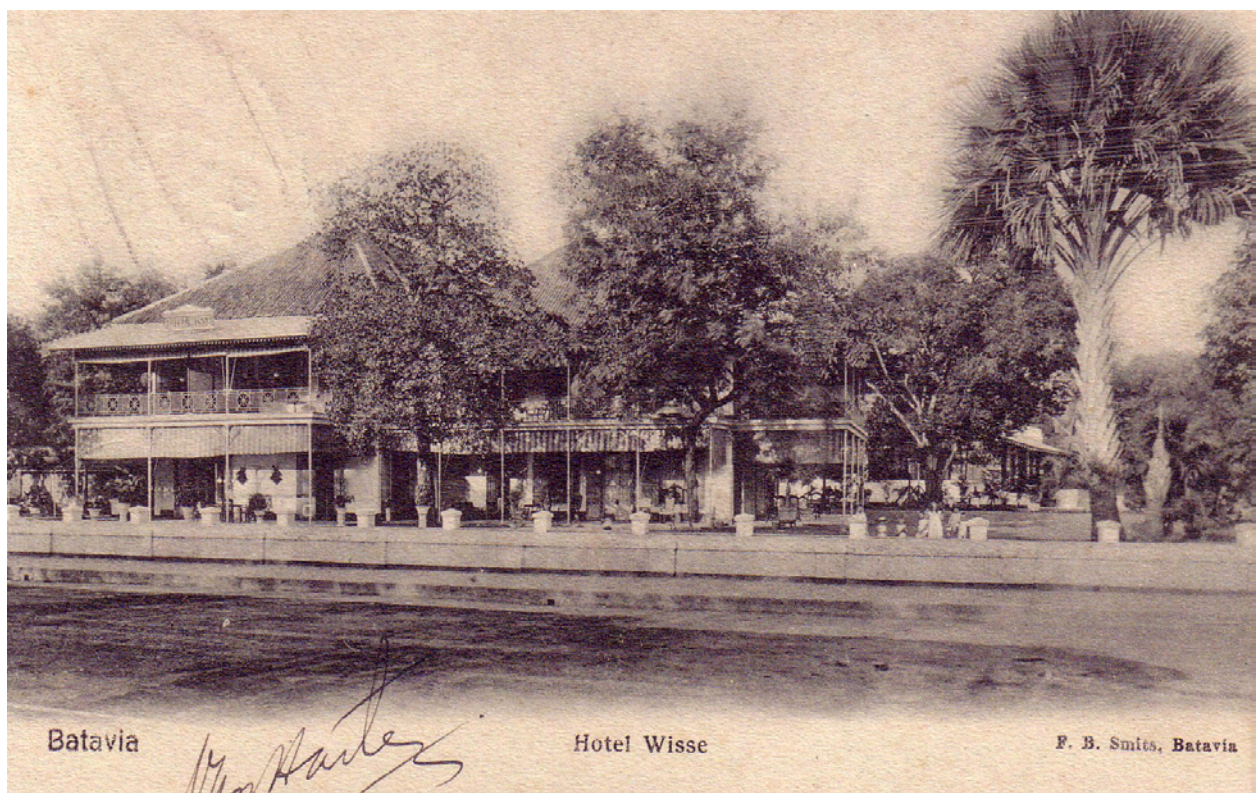
Als hij is uitgerust na een goede nachtrust, gaat Van Maurik de stad verkennen. Eerst komt Weltevreden aan bod. Later bezoekt hij Oud Batavia. Langs de Kali Besar staan de voornaamste kantoren en handelshuizen, waaronder de oude factorij van de Nederlandsche Handel-Maatschappij NHM. De Kali Besar grenst in het zuiden aan de Chinese handelswijk Pintu Kecil en de Chinese buurt Glodok.

Langs de Kali is het met koetsen, karren en schuiten een drukte van belang. De handelskantoren bestaan meestal uit twee verdiepingen. "De kantoren zijn eenvoudig gemeubileerde, ruime zalen, waar de heeren aan hun bureaux, de warmte trotserend, in overhemd of hun witte jasje zitten te schrijven. Lange tafels met monsters van import-artikelen geven gelegenheid tot het bezichtigen van wat er te koop is; Javaansche jongens lopen af en aan, de copiëerpers bedienend, monsters brengend of halend, inpakkend of verzendend. Voor de toko stationneert gewoonlijk de toko-wagen, een soort van klein, dicht rijtuig voor vier personen, dat den geheelen dag ter dispositie blijft van de heeren, die zich naar de eene of andere bank-instelling, klant of handelsvriend willen begeven". (6)

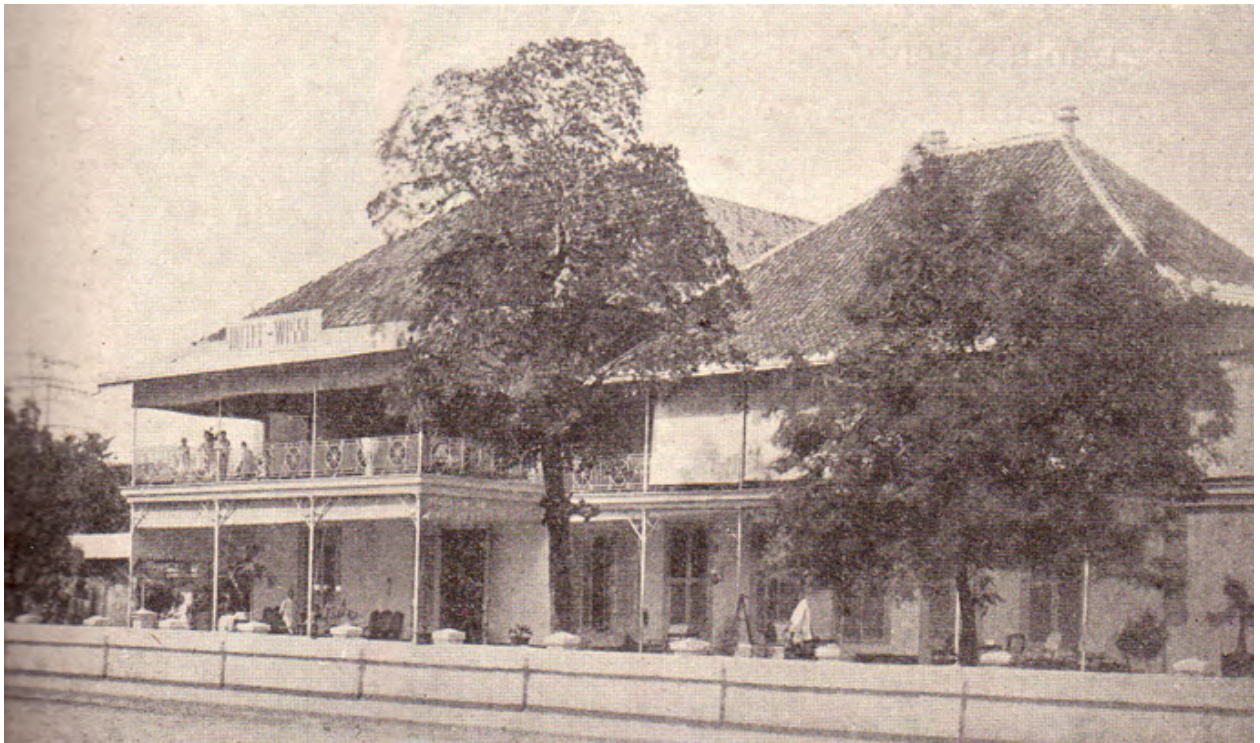
15. Zuidzijde Hotel Wisse, Batavia 1895 (7)

Links, hier niet zichtbaar, bevindt zich de Molenvliet Oost. Dus bij de westelijke kant van het hotel, Molenvliet-Oost.

16. Westzijde Hotel Wisse Batavia 1895

Het hotel is gefotografeerd vanaf Molenvliet West. Molenvliet Oost is nog een vrij smalle rijstrook vlak langs het hotel aan de overzijde van het water.

17. Van dichtbij: de westzijde van hotel Wisse, Batavia 1895

18. De dinerzaal van hotel Wisse, Batavia 1895

19. Vrijmetselaarsloge "De Ster in het Oosten"gebouwd in 1858, Batavia 1920
 Het gebouw stond langs de Vrijmetselaarsweg, niet ver van het Waterlooplein. In 1934 is de loge vervangen door een nieuwe plaats van samenkomst bij het Burgemeester Bischofplein in de wijk Menteng.

20. Kali Besar West, Batavia 1870
 De Kali is gefotografeerd naar het zuiden. Links boven is het koepeltje van het stadhuis te zien. De zeilschepen konden slechts tot de Middelpuntbrug varen.

21. Kali Besar, Batavia 1905

De foto is naar het zuiden genomen. In de verte is nog een glimp van de Middelpuntsbrug op de vang.

22. Kali Besar, Batavia 1915

Naar het noorden! In de verte is een ophaalbrug te zien, de Hoenderpassarbrug.

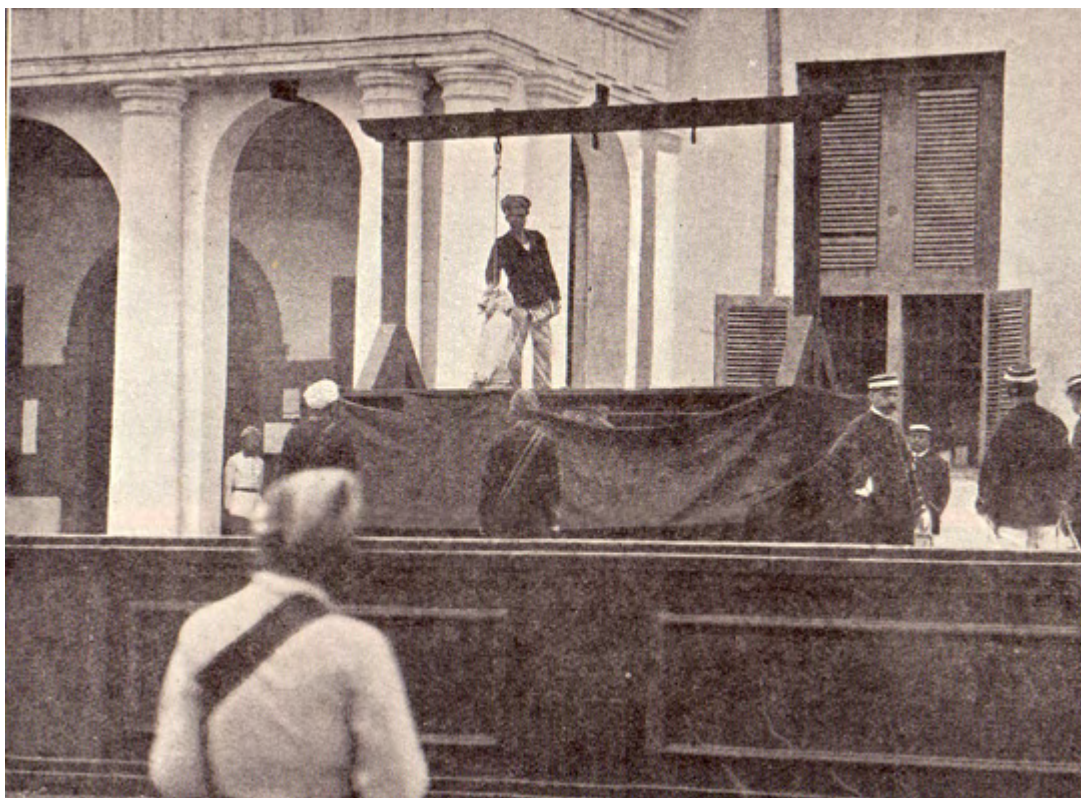
Chinezen hebben de meeste handel in handen. Zij zijn de grootste afnemers. Alle denkbare handelsartikelen worden dan ook in de Chinese buurten opgeslagen. Ook de boekhouders in de kantoren zijn vaak Chinezen, omdat zij als betrouwbaar en accuraat bekend staan.

Deze wijken ervaart Van Maurik als een verzameling drukke overbevolkte sloppen. Alles gebeurt op straat: eten, drinken, scheren, oren poetsen, jezelf wassen, schrijnwerken, etc. Varkensslachters, vishandelaars, buffelslachters, bankjes-van-lening, wandelende en rijdende restaurants, alles krioelt door elkaar. In Glodok zijn er tevens kleine Chinese theaters, speelhuizen, opiumkitten en eethuizen. De totok kijkt zijn ogen uit.

Na een verblijf van twee dagen wordt Van Maurik vroeg in de ochtend door trompetgeschal en hoefgetrappel gewekt. Bij navraag blijkt het een eskadron cavalerie te zijn, die het Stadhuisplein in de oude stad moet afzetten. Daar zal om zeven uur 's ochtends de executie plaatsvinden van de Chinees Tan Boen Ciang op het bordes voor het stadhuis wegens een roofmoord op twee inlandse vrouwen.

Van Maurik besluit zijn weerzin te overwinnen en te gaan kijken. Hij drinkt zijn koffie en springt de tram in die luid bellend uit Rijswijk over het Harmonieplein komt aansukkelen. Vijftien minuten duurt de rit naar het Stadhuisplein. De tram zit boordevol passagiers van alle categorieën die Batavia herbergt en het gekwetter is dan ook niet van de lucht. De luitjes vinden zo'n terechtstelling eigenlijk best spannend.

Op het plein staat een schavot opgesteld en een menigte staat reeds verwachtingsvol te kijken. Wandelende warongs, vruchten-, strootjes- en ijswaterverkopers doen prima zaken. De beul en zijn assistent wachten reeds op de schavuit. In het portiek van het stadhuis achter het schavot staan vertegenwoordigers van de overheid. En inderdaad: rond de klok van zeven wordt de moordenaar gebracht. Hem wordt toegestaan een sigaar op te steken, hetgeen hij op zijn dooie gemak doet. Het vonnis wordt voorgelezen en Tan Boen Ciang, alias Si-Impeh (8), krijgt het laatste woord. Hij bedankt doodrustig voor de humanitaire behandeling in de gevangenis en maakt duidelijk dat hij de moorden zonder medeplichtigen heeft begaan. De sigaar wordt

23. De executie van Tan Boen Ciang te Batavia in 1896

weggegooid, handen worden gebonden, de strop wordt hem om de hals gelegd - het is nu doodstil - , onder tromgeroffel wordt de strop aangehaald, het luik valt, de helper gaat aan de benen hangen. Het gezicht van Ciang wordt knalrood en de tong komt uit de mond. De beul bindt een witte doek voor zijn gelaat zodat men de stuip trekking op het gezicht niet meer kan zien. De ziel van een arme drommel verlaat het stadhuisplein. Een Javaanse vrouw valt flauw.

Van Maurik durft die nacht zijn ogen niet dicht te doen. Hij heeft een gevoelige, zachtaardige natuur. Hij meent steeds tijdens zijn sluimeringen de gehangene te ontwaren.

De volgende dag wacht een verrassing! Er is voor de auteur een uitnodiging voor een bal bij de gouverneur-generaal aangekomen.

“Namens Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal en Mevrouw Van der Wijck heeft de luit. Kolonel Adjudant de eer den Heer Justus Van Maurik uit te nodigen een bal te komen bijwonen, Zondag de 2en Augustus 1896, des avonds ten uur, enz. enz.” (9)

Het is dan de verjaardag van Hare Majesteit de regentes Emma, weduwe van koning Willem III en moeder van de minderjarige kroonprinses Wilhelmina.

Een kennis geeft advies. Deze kennis is ook uitgenodigd, hetgeen niet kan zijn geschied vanwege zijn naam. Deze luidt Jansen en in een koloniale wereld, waar de meest fraaie namen gangbaar zijn, is Jansen niet iets waardoor de elite van de sofa valt van verrassing. Jansen moet dus een bijzondere persoonlijkheid zijn geweest, maar Van Maurik geeft in zijn reisbeschrijving daar helaas geen uitsluitsel van. (10)

Van Maurik moet uit zijn galarok de voering laten verwijderen vanwege de hitte. Zijn Europese schoenen van het type vioolkist moeten worden vervangen. Voor dit laatste wordt schoenmaker Sapie-ie ingeschakeld. Sapie-ie is gevestigd in Passar Baroe, een Bataviase wijk met veel neringdoenden. Deze Maleier oordeelde dat de voeten van Justus wel wat aan de grote kant waren en dat de prijs dientengevolge van een opslag zou worden voorzien.

Op de feestdag staat Van Maurik voor de spiegel. Alles perfect: rok zonder voering, zwarte pantalon, nieuwe witte das, nieuwe witte handschoenen en zwarte kousen. Echter waar blijven de schoenen! Het is al acht uur in de avond. Maar, wat een opluchting, zijn lijfbediende klopt bescheiden op de deur en heeft de bestelde schoenen, molières met elastiek en strikjes. De rechterschoen zit prima. De linkerschoen begint langzaam, maar zeer zeker te knellen als zijn kennis komt hem ophalen.

De heren gaan per rijtuig naar dat deel van het paleis dat aan de noordzijde van het Koningsplein is gelegen. Het ligt op wandelafstand, maar genodigden zijn nu eenmaal aan hun stand verplicht om per rijtuig te verschijnen. Deze vervoermiddelen blijven de ganse tijd gedurende het feest in de buurt staan om de clientèle op elk gewenst moment weer naar huis te kunnen brengen of, afhankelijk van de fysieke toestand, af te voeren. De Javaanse koetsiers en palfreniers roken, kletsen, of slapen tot het sein van vertrek.

De heren betreden een ontvangstzaal. De marmeren vloer weerspiegelt het licht van de gaskronen en kandelaars en de zaal biedt uitzicht op een fraaie tuin met gasverlichting en lampions. Toiletten van gedecolleteerde dames ruisen. Sabels en sporen van, met onderscheidingen ruimschoots voorziene, militairen in gala rinkelen. Ambassadeurs en consuls kijken hautain, heren in zwarte rokkostuums doen deftig. Dat laatste wil Van Maurik ook uitstralen, echter zijn linkerschoen geeft hem het gevoel likdoorns op vijf tenen te hebben. Zijn kennis stelt hem aan velen voor, maar Van Maurik's beleefde glimlach wordt meer en meer een verwrongen grijns.

De zaal vult zich met gasten die zich in een halve cirkel opstellen: Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal Van der Wijck en zijn gade treden binnen. Voor de halve cirkel bevindt zich een troon en de gouverneur-generaal en zijn wederhelft gaan voor deze troon staan. In een bijzaal zit een orkest dat het Wilhelmus inzet. Dit wordt door iedereen uit volle borst gezongen, want in de kolonie is de liefde voor vorst en vaderland buitengewoon groot. Het Oranje-boven-gevoel ontaardt zich in gejubel en gejuich.

Nu begint een licht gedrang, want de gouverneur-generaal Jonkheer C. H. A. Van

der Wijck en zijn echtgenote gaan begroeten en handen schudden. Daartoe moeten de genodigden zich langs gastheer en gastvrouw bewegen, uiteraard niet omgekeerd. De genodigden moeten zich dus in een file opstellen. Als hij of zij de onderkoning heeft bereikt, maakt de laatste een beleefde opmerking en schudt een hand. De genodigde wordt geacht een buiging te maken naar Zijne Excellentie en zijn gade. Als Zijne Excellentie zich naar de volgende afwendt, moet er nog eens voor zowel Zijne Excellentie en zijn echtgenote worden gebogen, hoewel deze twee er geen enkele notie meer van nemen.

Nu is een gouverneur-generaal ook maar een mens. Op een zeker moment krijgt Van der Wijck er genoeg van. De laatste helft van de rij krijgt een joviale armzwaai en hij laat het orkest een teken geven dat het bal moet beginnen. Dit gebeurt – u leest het goed – met een polonaise. Er ontwikkelt zich een slang van uniformen, rokkostuums en décolletés. En voort gaat het! Door de ontvangstzaal, door de bijzalen, over de galerij, over het gazon. Op het Koningsplein staat half Java de voorstelling met open mond gade te slaan. Weer naar binnen, terug in de ontvangstzaal! Hier valt het lint uiteen en het eigenlijke bal begint. In de bijzalen worden speeltafels bezet met heren die sigaren roken die hen, net als de drank, namens het gouvernement door Javaanse lakeien worden aangeboden. De kennis, de heer Jansen, is om half elf al bezig met zijn vierde sigaar en zijn zesde glas champagne. Een eindje verderop steekt een jonge ambtenaar drie bolknaks in zijn binnenzak.

Van Maurik kan echter alleen maar aan zijn linkerschoen denken. Hij vergaat van de pijn, wil naar buiten, maar een dame spreekt hem aan. Zij uit de wens hem aan de andere zijde van de zaal aan haar dochter voorstellen. Nu en dan ontsnapt hem een nauwelijks hoorbare kreet van smart, hetgeen de dame volkomen begrijpt. Van Maurik heeft last van het klimaat is hier niet te weerspreken conclusie! Op de gezochte jonge dame drukt het klimaat blijkbaar ook, want zij heeft zich inmiddels naar de tuin begeven. En helaas weer van de tuin naar een bijzaal, waar de dochter gelukkig kan worden staande gehouden. Tijdens de kennismaking maakt de lieverd enige onnozele opmerkingen, althans zo ervaart Van Maurik een en ander. De rol die de schoen bij zijn oordeelsvorming kan hebben gespeeld is niet helemaal duidelijk.

De kennis duikt weer op en sleept Van Maurik zo snel mogelijk mee naar de gouverneur-generaal, want deze wil de auteur absoluut leren kennen. Dit moet plaatsvinden in een zaal waar een select gezelschap weer een queue heeft gevormd om aan hunne hoogmogenden te kunnen worden voorgesteld.

Van der Wijck blijkt een aardige vent te zijn, die oprechte interesse toont en voor Van Maurik de tijd neemt. Onze auteur echter danst van de ene voet op de andere, hetgeen voor de gouverneur-generaal aanleiding is te vragen of hij tijdens zijn reis last van zeeziekte heeft gehad. Ook mevrouw Van der Wijck neemt alle tijd en geeft advies over jicht in de tropen. Eindelijk, eindelijk, eindelijk treden Van Wijck en zijn vrouw een pas terug en buigen het hoofd. Het gesprek is ten einde. Als Van Maurik op zoek wil gaan naar een rustige plek stelt zich een luitenant-kolonel, een adjudant van Van der Wijck, zich voor.

Wil Van Maurik volgende week een voordracht houden in het paleis te Buitenzorg? Natuurlijk, graag zelfs! Mag de adjudant hem nu in het paleis rondleiden? Van Maurik kan wel janken, overal waar hij komt: in het particuliere kabinet van Zijne Excellentie, de slaapvertrekken, de salon, de souper-zalen, de keukens, de stallen, bij de rijtuigenvverzameling, de schilderijenhal en de fraaie buffettafels.

Gelukkig is er een gelegenheid in de tuin en Van Maurik doet zijn linkerschoen uit. Uit de punt komt de rekening van schoenmaker Sapie-ie, woonachtig in de wijk met veel neringdoenden, Passar Baroe. Zijn krediet veroorzaakt Van Mauriks verdriet.

De adjudant neemt afscheid en op dat moment – het is nu elf uur in de avond - worden de souperzalen geopend. Budgettafels vol schotels met sandwiches, taarten, delicatessen, bonbons en fruit staan tussen vergulde luchters met kaarsen en boeketten. Er zijn brokken ijs geplaatst die schitterend verlicht zijn.

Er ontstaat een wedloop op de buffetten. Sommige uitgehongerden slagen er in de meer bescheiden types weg te dringen. Een aantal gasten weet als eersten de culinaire voorzieningen te bereiken, schept borden voor zichzelf boordevol en gebaart naar familie en vrienden. Deze krijgen het volle bord aangereikt en nog enige op bestelling. De gasten die achter de brutaalste staan krijgen voorlopig geen schijn van kans. Over hun hoofden worden borden aangereikt en aangenomen. Borden vol met sandwiches, schalen kippenpastei, schotels met ganzenlever, flessen wijn, gevolgd door bonbons gaan via het

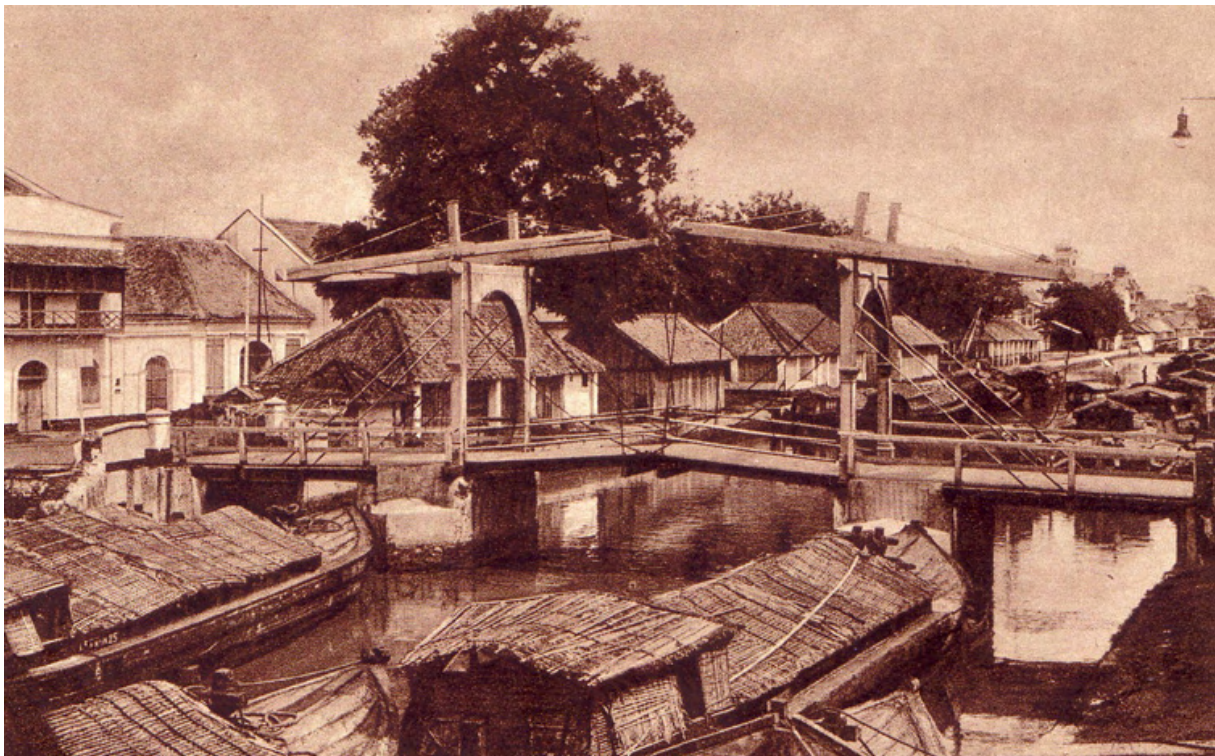
24. Kantoor langs de Kali Besar, Batavia, 1890

luchtruim van hand naar hand om vervolgens naar tafeltjes te worden getransporteerd. Deftig uitgedoste figuren lopen weg met in beide handen een afgeladen bord en onder elke arm twee flessen wijn. In een kwartier zijn de buffettafels leeg en enige gastentafels vol. Flessen wijn worden onder de stoelen gezet. Voor de minder doortastenden liggen er nog wat bonbons en enkele vruchten verspreid. Het orkest zet dansmuziek in. Van Maurik heeft het allemaal aangezien en pakt maar enige bonbons. Om half een 's nachts zoekt hij zijn rijtuig op.

Het rijtuig staat in de tuin vlak bij een champagnebar. In de schommelstoelen bij de bar zitten enige heren laveloos te zijn. Rondom de stoelen staan lege flessen en borden half vol met pastei, kip en andere heerlijkheden. Als het personeel in de vroege ochtend de lichten uitdoet, wordt deze bezopen vertegenwoordigers van Bataviaas Europese beschaving bij elkaar op de wankelende benen gezet. Een adjudant brengt hen naar de openbare weg. Lallend stappen de zatlappen de rijtuigen in en worden door stoïcijnse bruine koetsiers naar huis gebracht.

25. Het kantoor van de Factorij (Nederlandsche Handel-Maatschappij), Batavia 1920

26. Kali Besar in zuidelijke richting, Batavia 1910
In het midden de Hoenderpassarbrug.

27. Handelsprauwen in de Kali Besar, Batavia 1915
De Kali is in noordelijk richting gefotografeerd.

28. Kali Besar Oost, Batavia 1925
De afdaken langs de rivier hadden ooit een functie bij overslag en inspectie van goederen. In 1925 dienden ze in hoofdzaak als standplaatsen voor auto's en andere vervoermiddelen. Rond 1930 zijn de afdaken vervangen door moderne betonnen 'parasols'.

29. Kali Besar Oost, Batavia 1930
De oude afdaken zijn afgebroken. De nieuwe moeten nog worden geplaatst.

30. Kali Besar West, Batavia 1890

31. Kali Besar Oost, Batavia 1925

32. Oude luchtfoto van de Kali Besar, Batavia 1925

I Geraadpleegde literatuur

Maurik, Justus van: Indrukken van een totok, Indische typen en schetsen; Amsterdam 1897
Vries, J. J. de: Jaarboek van Batavia en omstreken; Batavia-Weltevreden 1927
N.H.M.: Gedenkboek der Nederlandsche Handel-Maatschappij; Amsterdam 1924
Elout, C. K.: Indisch dagboek; Den Haag 1936
Balbian Verster, J. F. L., Kooy- van Zeggelen, M. C.: Batavia, oud en nieuw; Amsterdam 1921
Gemeente Batavia: Batavia als handels-, industrie- en woonstad; Batavia-Weltevreden 1937
Diessen drs van, Voskuil, drs . G. A.: Boven Indië; Purmerend 1993
Diessen drs van, Voskuil, drs . G. A.: Stedenatlas Nederlandsch-Indië; Purmerend 1998
Pusat Dokumentasi dan Informasi Aceh: Perang kolonial Belanda di Aceh; Banda Aceh 1977
Nieuwenhuis, Rob: Met vreemde ogen, tempo doeloe - een verzonken wereld, fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1920; Amsterdam 1998
Balbian Verster, J. F. L. de, Kooy-van Zeggelen, M. C.: Batavia, oud en nieuw; Amsterdam 1921
De Vries, H. M.: The importance of Java seen from the air; Batavia-Weltevreden 1928

II Noten

(1) Nederlandse en Indonesische namen

Batavia:	Padang:
Fort De Kock / Bukit Tinggi	Handelskade / Jl Arau
Batavia Weltevreden / Uptown Jakarta	Grevekade / Jl Arau
Koningsplein / Medan Merdeka	Pasar Djawa / Jl Aziz Chan
Waterlooplein / Lapangan Banteng	Balai Baroe / Jl August Salim
Stadhuisplein / Taman Fatahillah	Raafflaan / Jl Proklamasi
Tandjong Priok / Tanjung Priok	Emmahaven / Teluk Bayur
Molenvliet-Oost / Jl Hayam Wuruk	Nipalaan / Jl Nipah
Molenvliet-West / Jl Gajah Mada	Locatie koffiepakhuisen / Padang Diving Club

(2) Na 1910 gaat Sabah op Pulau Weh (het eiland Weh net boven de noordpunt van Sumatra) Pading vervangen.

(3) De Sociëteit "Ons Genoegen" was gelegen aan de Strandweg bij oostelijk einde van de Kerkstraat.

(4) Voor de toelichting op de afbeeldingen die betrekking hebben op de Grevekade, de Handelskade en de Nipalaan is gebruik gemaakt van Van Diessen en Voskuil, Boven Indië p. 46 en van Van Diessen en Voskuil, Stedenatlas Nederlandsch-Indië, p. 54.

(5) Met de aanleg van Tanjung Priok is men 1 mei 1877 begonnen. Ingebruikstelling 15 maart 1887.

Tussen de haven en Batavia werd een scheepvaartkanaal gegraven, een weg en een spoorlijn aangelegd. Tandjong Priok huisvest ook een marinewerf en een dokgelegenheid.

(6) Van Maurik, p. 128

(7) Hotel Wisse stond op de plaats van een landhuis gebouwd door gouverneur-generaal Van der Parra

rond 1760. Dit landhuis werd verbouwd tot hotel Ernst (familiennaam van de eigenaren) in 1860. In 1890 werd Hotel Ernst eigendom van de familie Wisse. Het landhuis is afgebroken in 1920. Op de locatie werd Hotel des Galeries gebouwd, nu Hotel Melati. Vanwege het toenemende verkeer is de voorzijde van Hotel Melati op ernstige wijze door verbouwing verminkt.

(8) Nieuwenhuis, Rob p. 175

(9) Van Maurik p. 152

(10) Van Maurik gebruikt hier een schuilnaam. Waarschijnlijk is "Jansen" de secretaris van het Vrijmetselaarsgenootschap.

III Verantwoording der afbeeldingen

1. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

2. Van Maurik p. 14

3. Van Maurik p. 72

4. Pusat Dokumentasi dan Informasi Aceh afb. 63

Ook in > Kol, H. van: Uit onze koloniën; Leiden 1903 p. 653

Ook in > Faber, G. H. von: Oud Soerabaja; Soerabaja 1931 p. 99

5. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

6. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

7. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

8. Van Maurik p. 7

9. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

10. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

11. Collectie prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

12. Indië, geïllustreerd weekblad voor Nederland en koloniën, jrg 1920 p. 456 en 457

Deel van een panoramafoto

13. Van Maurik p. 75

14. Van Maurik p. 78

15. Verzameling prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

16. Verzameling prentbriefkaarten Dirk Teeuwen

17. Van Maurik p. 193
18. Van Maurik p. 201
19. Prentbriefkaartenverzameling Dirk Teeuwen
20. De Vries(JJ) p. 533
21. Prentbriefkaartenverzameling Dirk Teeuwen
22. Prentbriefkaartenverzameling Dirk Teeuwen
23. Van Maurik p. 182
24. Van Maurik p. 128
25. Directie N.H.M. p. 56
26. Prentbriefkaartenverzameling Dirk Teeuwen
27. Balbian Verster afb. XLVI
28. De Vries (JJ) p. 533
29. Gemeente Batavia p. 45
30. Prentbriefkaartenverzameling Dirk Teeuwen
31. De Vries (JJ) p. 532
32. De Vries (HM) p. 66

© 2006 drs D. Teeuwen msc Nederland – The Netherlands